

Illés
o. 2. 2. 14

ÉRTEKEZÉSEK

A FILOZÓFIAI ÉS TÁRSADALMI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL
A M. TUD. AKADÉMIA II. OSZTÁLYÁNAK RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI
DR. FINÁCZY ERNŐ
OSZTÁLYTITKÁR

IV. KÖTET. — 2. SZÁM.

A QUADRIPARTITUM KÖZJOGI INTERPOLATIÓI

IRTA
ILLÉS JÓZSEF
I. TAG.

— Felolvasva a II. osztály 1931 január 26-án tartott ülésén. —

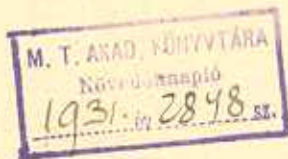
BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
1931.

A Quadripartitum közjogi interpolatiói.

Irta: Illés József levelező tag.

Az osztrák Pragmatica Sanctio kétszáz éves fennállásának ünneplése alkalmából 1913-ban az osztrák kormány megbízása folytán dr. Turba Gusztáv egyetemi tanár szerkesztésében ünnepi jellegű munka jelent meg.¹ Thallóczy Lajostól indult ki az eszme, hogy a magyar u. n. Pragmatica Sanctio kétszáz éves évfordulója, nem ugyan a Turba-féle munka — inkább anyaggyűjtemény — utánzásaképpen, hanem hatásának ellensúlyozása végett, tehát ettől mindenesetre függetlenül, szintén irodalmi munkát kiadásával ünnepeltessék meg. A munka tervezetének előkészítése végett még 1913-ban, Balogh Jenő igazságügy-minisztéréje alatt bizottság küldetett ki. Mint tagja ennek a bizottságnak, amely Csánki Dezső, Döry Ferenc, Fejérpataky László, Károlyi Árpád, Nagy Ernő, Polner Ödön, Takáts Sándor, Thallóczy Lajos és Tóry Gusztáv tagokból alakult, magamra vállaltam a Habsburg-háznak a magyar szent koronára vonatkozó, 1687. év előtt támasztott öröklési igényeivel foglalkozó bevezető rész megírását. A munkám anyagának előkészítése végett az anyaggyűjtést már 1914-ben megkezdtem a bécsi Haus-, Hof- und Staatsarchivban és innét kezdve úgyszólván megszakítás nélkül 1917. év végéig folytattam a bécsi levéltárban levő, a trónöröklési igényekre vonatkozó fontos okiratoknak (öröklési, házassági szerződéseknél) másolását. Arra törekedtem, hogy a már néha többször is publikált okira-

¹ *Dr. Gustav Turba: Die pragmatische Sanction. Authentische Texte samt Erläuterungen und Übersetzungen. Im Auftrage des K. K. Ministerpräsidenten Carl Grafen Stürgkh. Wien, 1913.*

toknak minél tökéletesebb és hitelesebb szövegét állapítam meg. Ez a másolati gyűjtemény, sőt az ide vonatkozó magyar és osztrák irodalom feldolgozása el is készült egészen az 1547:V. t.-c.-ig.

Különösen szigorúan megvizsgáltam Turbának azt a munkáját,¹ amely a trónöröklés jogáról szól a Habsburgok összes országaiban a Pragmatica Sanctióig, nevezetesen munkájának a magyar trónöröklésre vonatkozó részét. Több esetben az eredeti oklevelek szövegének megállapítása útján, különösen Turbával szemben értékes eredményekre jutottam. Nem egy helyütt az eddigi nyomtatásban megjelent szövegeknek hibáit kijavíthattam, hiányait kiegészíthettem.²

De nemcsak okleveles anyagot, hanem a *kézirati kódexeket* is kutattam. Így került kezembe a Magyar Könyvszemlének 1884. évi (1886-ban megjelent) évfolyamában (IX. k. 245. l.) Csontos János, a bécsi udvari könyvtár hazai vonatkozású iratairól készített jegyzéke, ahol 8465. (Jur. Civ. 73.) ch. XVI. 393. f. alatt egy kézirati kódexet találtam.³

Ez a kézirati kódex, amely nem viseli ugyan a Quadripartitum (Négyeskönyv) nevét, amint a helyszínen rögtön megállapítottam, nem más, mint annak egy kézirati példánya. Amint a Quadripartitumnak általánosan ismert és 1798-ban nyomtatásban megjelent szövegével összehasonlítottam, arra a meglepő felfedezésre jutottam, hogy már az első címek sem egyeznek meg azzal. Ezt a bécsi Quadripartitum szövegét tanulmányozva megállapítottam, hogy lényeges részekben teljesen eltér a hazai közjogi és ma-

¹ Dr. Gustav Turba: Geschichte des Thronfolgerechtes in allen habsburgischen Ländern bis zur Pragmatischen Sanction Kaiser Karls VI., 1156 bis 1732. Wien, u. Leipzig, 1903.

² Erre vonatkozó eredményeimet külön tanulmányban fogom közreadni.

³ Címe: Paulus de Gregoriancz, Franciscus ab Ujlak, Michael de Mère, Georgius Sibrik de Szarvaskend, Thomas de Kamaría, Johannes Zömör de Pokathelecke, et Martinus Bodenarius, Jus Ungaricum mandato Ferdinando I. Imperatoris regisque correctum, auctum, et in unum corpus collectum cum epistola nuncupatoria ad eundem imperatorem. s. d.

gánjogi irodalomban általánosan ismert és idézett Quadripartitumtól.¹ A legfontosabb eltérés a trónöröklésre vonatkozott. Míg a bécsi kódex első címe a magyar király koronázásával és koronázási esküjével kapcsolatban *a szabadkirályválasztás elvét* állapítja meg (Quod postquam domini praelati etc...., aliquem sibi in regem et dominum sponte sua elegerint, tunc electus ipse... sacra etiam regni Hungariae corona... insigniri debet et coronari.), addig a nyomtatott Quadripartitum második titulusa azt a trónöröklési rendet mutatja, amely a legteljesebb, az u. n. Pragmatica Sanctión is messze túlmenő öröklést: t. i. az uralkodó ház összes lemenő és oldalági leszármazóinak trónutódlását írja elő. (Existente prole regia domini praelati, barones... et ordines regni filium ipsum primogenitum praedefuncti regis et eo non existente proximiorum de agnatione et sanguine regio tamquam proximum regni haereditatem ut par est, in regem suum coronare: prole autem regia non existente et omni agnatione sanguineque regio etiam in collateralis linea deficiente alium quemcumque voluit, in regem et principem suum eligere et... insignire solent et tenentur.)

A bécsi szöveg 18. címe még egyszer talán még világosabban, félreérthetetlenül ismétli a tételt akkor, amidőn a magyar király választásának jogáról és a koronázás hatalmáról beszél. (Jus eligendi et potestas coronandi regem Hungariae est penes dominos et nobilitatem Hungariae et de custodia coronae.) Az országnak régi megállapított és kezdettől fogva megtartott szokása és szabadsága szerint a király nem öröklés, hanem önkéntes és szabad választás jogán uralkodik és koronáztatik meg. A királyt a nemesek választják meg, amely jog a nemesi kiváltságok között nem az utolsó. A királynak elsőszülött fiát szokták megválasztani, ha ez nincs, szabadon választhatnak. Csak az lehet király, akit a rendek megválasztanak és megkoronáznak. A király nem öröklés, hanem választás alapján uralkodik.²

¹ Ennek a kézirati kódexnek provenienciájáról felvilágosítást nyerni sem magából a kódexből, sem a bécsi könyvtár leírásaiból nem lehetett.

² L. a Függelékben a teljes latin szöveget.

Ezzel szemben a Quadripartitum nyomtatott szövege az I. rész 18. címében ismét öröklési jogról, *iure haereditario* beszél, amelynél fogva az uralkodó ház összes leszármazói és oldalági rokonai következnek a trónon. A király öröklési jogon kapja koronáját, akár leszármazója, akár oldal-rokona a volt királynak. Ha az egész rokonságból nincs senki életben, a nemesek régi szokás szerint bárkit választhatnak királlyá. Csak az a törvényes király, akár örökletes jogon, akár megszakadáskor választott királyról van szó, ha a megszokott formák között nyilvánosan megkoronáztatik.¹

Mint hogy a Quadripartitum, amint annak keletkezési történetéből ismeretes, I. Ferdinánd uralkodása alatt, 34 évvel a Tripartitum után, *mint a Tripartitum ellentervezete* készült »Reformatio Decreti« név alatt, nemcsak a Hármaskönyv szempontjából és a trónöröklési jog kérdését illetőleg fontos, hanem általában véve a magyar alkotmány- és jogfejlődés szempontjából rendkívül nagy szerepet játszik. Már Kelemen Imre megállapította azt, hogy Ferdinánd Werbőczy munkáját el akarta nyomni. Kelemen szerint vezethette Ferdinándot gyűlölet Werbőczyvel szemben, mert a Szapolyai pártjának feje volt, de gondolhatta azt is, hogy a Tripartitum erősen hazug (valde mendosum), vagy végül arra az álláspontra is helyezkedhetett, hogy a Tripartitum törvényes kihirdetésben nem részesült és ezért készíttette a Quadripartitumot.²

A XIX. század jogi életének másik kiválósága, Frank Ignác is abban a véleményben volt, hogy a király Werbőczy munkájának javítását és bővítését azért vette munkába, mert nem volt megelégedve vele.³

¹ L. Függelékben a teljes szöveget.

² *Emericus Kelemen*: Institutiones Juris Privati Hungarici. Pestini, 1814. Liber I. De Personis pag. 41 * jegyzet: „Seu odio Werbőczii, quod caput factionis Zapolianae fuerit; seu, quod Tripartitum valde mendosum existimaverit, seu denique ob defectum promulgationis, opus hoc Ferdinandus suppressum volens, Quadripartitum suum elaborandum curavit.“

³ *Frank Ignác*: A közigazság törvénye Magyarhonban. Buda, 1845. I. kötet, 68. lap, 37. §. „Werbőczy könyvével I. Ferdinánd király meg nem elégedvén, annak javítását és bővítését munkába vétette.“

Igy indultam el a Quadripartitum behatóbb tanulmányozására; tisztáznom kellett a bécsi szöveg viszonyát az interpolált nyomtatott Quadripartitum szövegével és kutatni kezdtem a Négyeskönyv többi kézirati példányai után. Így a Nemzeti Múzeum kéziratárában négy kézirati kódexet és a budapesti Pázmány Péter Tud. egyetem könyvtárának kéziratárában a Hevenesi-féle collectióban egy kézirati kódexet találtam. A kézirati kódexek alapos vizsgálatából kiderült, hogy a Quadripartitumnak úgyszólván kezdettől fogva, tehát a XVI. századtól kezdve kétféle kézirati szövege volt elterjedve. Az egyik a Quadripartitum eredeti szövegéről készült másolatok, amelyek hamisítatlannal fennmaradtak egészen a XVIII. század végéig (1781) úgy, amint azt Gregoriánczy püspök, Bodenarius Márton, a bécsi jogtanár és társai elkészítették 1553-ban. A másik a hamisított, melynek interpolációi közül a legfontosabbak közjogi jellegűek. *Kétségtelenül megállapítható, hogy a közjogi jellegű interpolációk határozott irányzatossággal alkotmányunk ellen készültek, holott a magánjogi és még inkább a perjogi interpolációk egészen más természetűek — mondjuk —, nem rossz indulatúak és az újabkori jogfejlődés irányában mozognak.*

Nézzük most már közelebbről az egyes kézirati kódexeket, illetőleg azoknak viszonyát egymáshoz és a nyomtatott szöveghez.

A Nemzeti Múzeumban őrzött négy kézirati példány közül a legrégebb az 512. fol. lat. jelzésű. Írása határozottan a XVI. század második felére utal. Már kursív, de még igen sok rövidítés van benne és feltűnő az írás tördelt, csúcsíves jellege. A kódex közepén van egy rész, amelynek írása különbözik. Ezt más kéz is írta, ami azonban nem jelenti, hogy későbbi betoldás lenne. Legfeljebb másik, fiatalabb írnok munkája lehet, aki már modernebb betűstílusban írt. Az írás igen rendes és szabályos és nagyon hasonlít a XVI. század harmadik és negyedik negyedében vezetett királyi könyvek írásához. Így valószínű, hogy a másolást oly írnok végezte, aki előbb a kancelláriában volt alkalmazva. A kódex kötése is a XVI. századra

vall, tehát korszerű. A kézirati kódex mindenesetre 1556 után keletkezett, mert a negyedik részben elhagyja a 40—44-ig terjedő címeket a 40. titulusból azzal az indokolással, hogy a jobbágyok szabad költözködési, valamint örökösödési jogáról az 1556. évi pozsonyi országgyűlés újabb rendelkezéseket alkotott, e címek tehát elavultak; ezek helyett az új törvényeket kell majd úgyis leírni. Kétségtelen, hogy ez a kézirát, akár az eredetiről másolták, akár az eredetiről készült valamely másolatról, adja számunkra a legrégebb és a rendelkezésünkre állók közt a legmegbízhatóbb szöveget. Ezt bizonyítják az összes többi kézirati kódexeknél található olyan leirásai és tollhibák, amelyek itt nem fordulnak elő. A múzeumi kézirati kódex (így fogjuk ezután nevezni) szövege tehát a legtisztább, a leghibátlanabb és az eredetihez ennek következtében a legközelebb áll. A másolási hibákra illusztrálásul szolgálhat az I. rész 40. titulusa, amely a régi királyok decretumairól szólva, Mátyásról a következőket mondja: »Litterae istius, ante coronationem eius confectae non servantur, nisi postea fuissent per eum confirmatae, sed a coronatione eius usque ad diem obitus emanatae servantur«. — Azaz a koronázása előtt kiadott decretumait, ha csak később meg nem erősítette őket, nem tartjuk meg, ellenben a koronázástól halála napjáig kiadottakat megtartjuk.

Ugyanezt a bécsi kódex és az ennek nyomán keletkezett példányok így adják elő: »Litterae istius, ante coronationem eius confectae, usque ad diem obitus emanatae servantur«.

E teljesen értelmetlen mondat magyarázata nagyon egyszerű, mert a kihagyott rész éppen egy sort tesz ki, melyet a másoló véletlenül kifelejtett. Ilyen másolói hanyagságból eredő eltérés több is előfordul a többi kézirati kódexekben, szemben a múzeumival.

A bécsi Nationalbibliothekben (azelőtt K. u. k. Hofbibliothek) Codex 8465 (régii számozás szerint Jur. Civ. 73.) ch. (XVI. 393. folio) szám és Jus Hungaricum cím alatt őrzött Quadripartitum szövegpéldány nem áll messze korban a múzeumitól. Ugyanaz a rendes tiszta, szinte kurziv, de még

csucsíves jellegű és rövidítésekkel tele tűzdelt írás. Rövidítés azonban itt jelentékenyen kevesebb van. Az írás stílusa itt is a királyi könyvekéhez hasonló és Jakubovich Emil véleménye szerint a XVI. század legvégéről, legfeljebb a XVII. század legelejéről származik.

A bécsi kódex, akár az eredetiről másolták, akár annak valamely másolatáról, teljesen függetlenül készült a múzeumitól; bizonyítják ezt azok az eltérések, amelyek a két kódex között vannak, különösen az, hogy a bécsi szövegben a jobbágyokra vonatkozó jogtételek (IV. rész 40—44. titulusa) meg vannak, ezeket pedig a múzeumi szöveg kihagyja.

A harmadik kézirati kódexet a Nemzeti Múzeum kézirattárában őrzik 1765. fol. lat. szám alatt. Ez a kézirát a XVII. század elejéről származik. Írása már kurziv, szintén kancelláriai stílusban, rövidítéseket elég gyakran alkalmaz, de már nem csucsíves, sőt a legtisztább kerek latin betűkkel van írva. Ez a kézirát egyébként pontos másolata a bécsinek.

A negyedik kézirati kódex ugyancsak a Nemzeti Múzeum kézirattárában 895 quart. lat. szám alatt őrzött kézirát, amely rövidítéseket nem alkalmaz. Írása nyugodt, tiszta, XVIII. századbéli kézírás; két kötetben adja a Quadripartitum szövegét. Keletkezésének dátumát a kódexből lehet megállapítani, amely a második kötet utolsó lapján a másoló nevét is adja.¹ Az egész kézirát a bécsi, illetőleg az ezzel megegyező 1765 fol. lat. számú kézirátot pontosan követi. Vajjon a bécsi, vagy a múzeumi példányról másolták-e, — nem tudjuk. De nem is lényeges. Fontos azonban az, hogy még 1781-ben közkhöz forgott az eredeti, meg nem hamisított szöveg. Azt olvasták, sőt szükségesnek tartották lemásolni is.

Az Egyetemi Könyvtár kézirattárában a Hevenesii Collectio XIX. kötete szintén egy Quadripartitum kézirati

¹ Descriptum mensibus Octobri et Novembri per Paulum Gregusch et coll. 12. Nov. 781. — Az első kötet utolsó lapján pedig ugyanily formában, Descriptum ex exemplari C. G. F. et coll. 28^a Oct. 781. A két helyen is alkalmazott 781-es szám, csak 1781-et jelenthet.

kódex. Írása rövidítéseket nem alkalmaz. Korának közelebbi meghatározását a történelmi eseményekből tudjuk.¹ Hevenesi Gábor 1695-ben adta ki felhívását a magyar történet forrásainak összegyűjtésére. A felhívásnak számosan eleget tettek. Különösen pártolta Kollonich Lipót borbos hercegprímás, aki többek között az esztergomi érseki és a pozsonyi levéltárakat is lemásoltatta. Az ő megbízásából készített másolatok között van a Quadripartitumot tartalmazó kötet is. Minthogy az összes kéziratok elkészültek 1712-re, tehát ez a kézirat 1695 és 1712 között készült.

Szövege interpolált, még pedig úgy közjogi, mint magánjogi és perjogi részeiben. Közjogi interpolációi többször át is alakítanak egyes címeket, például az első rész második címét, mely az eredeti szöveg első tituluszának felel meg. Ugyanis az eredeti szabadkirályválasztási jog helyébe az uralkodóház örökösödési jogát iktatja be, a család összes ágaira — az egyeneságakra építve, mint az oldalágakra — kiterjesztőleg. Igen fontos törvényeket, például az *aranybullát*, melyet az eredeti szöveg első részének második címe tartalmazott, egészen kihagy. Sőt egészen új, s az eredetiben ismeretlen címeket is illeszt be. Pl. az első rész 1. Titulusa: »De religione christiana catholica, ab omnibus observanda et vitandis novis dogmatibus«. Ez a kézirati kódex a magánjogban is, de különösen a perjogban interpolációkat fűz az eredeti szöveghez és az eredeti szövegből ki is hagy. Ezek a betoldások és kihagyások azonban más jellegűek, mint a közjogiak. Megállapítható, hogy komoly, a jog fejlesztésére irányuló jellegük van. Főleg azt a változást igyekeznek áthidalni, ami a magyar jogban a XVI. századtól kezdve végbement. Például kihagyták a III. rész 10. címében a párbaj kissé istenítélet jellegű indokolását. Az eredeti szöveg szerint ha a peres ügy érdeme a becsület kérdése, akkor a bizonyítás párbajjal helyettesítendő, melyre nézve megjegyzendő, hogy a párbaj Isten akaratát mutatja ki, mert a bűnös

¹ Lásd Hóman Bálint tanulmányát Kishevesi Hevenesi Gábor-ról. Klebelsberg emlékkönyv. 1925, 453. l.

szokott benne elesni.¹ A párbaj pedig nem a felek akaratától, hanem csak a bírótól függ. Amennyiben tehát az egyik fél a bíró ítéletét meg nem várva, a bíróság előtt »cövek« kifejezéssel párbajra hívja ellenfelét, az tettével saját magát itélné el. E helyett a Hevenesi-féle kéziratban a következő áll: A párbaj el van törölve, egyházi hatóságtól tiltva, a bajvivók közönséges gyilkosoknak deklarálva, a párbaj gyalázatos szokása tehát a bíróságoknál sem alkalmazandó.²

Ugyancsak kihagyták a becsteleneke szabott különleges büntetést, amely szerint mezitláb, kenderkötéssel, fedetlen fejjel kellett járniok.³ Kihagyták a földesúr felelőségét, a külföldi jövevények által elkövetett bűncselekményeknél⁴ és hasonló, a magyar jogban már meghaladott tételeket.

¹ Quadripartitum eredeti szöveg III. rész. 10. cím. Sexto pontban: ... quando res ipsa principalis, super quo lis mota est mere causam honoris concernens coram testibus aliquibus geri et tractari non potuisset et exinde omnis legitima probatio necessario deficeret, sed solummodo aliqua verisimilia facti iudicia extarent. Nam in talibus duntaxat probatio per duellum decerni potest: ac propterea more militaris curiae regiae causa ipsa intentari dicitur, quia in ea certamen militare admitti consuevit. Qua in re hoc animadversum est, iustitia divina vires suas manifestante exercente et ostendente ut semper qui reus criminis et nocens est, iniustamque causam fovet succumbere sit solitus.

Qua tamen duellaris dimicatio non utriuslibet partis electione sed sola auctoritate iudicis decernitur usque adeo ut si qua partium non expectato iudicis decreto parti alteri signum committendi duelli chevek nostra lingua vocatum in iudicio offerret et protenderet hoc facto se ipsum condemnaret subito et succumberet eo quod per sibi duellum adiudicasse decerneretur.

² Az interpolált szöveg III. rész. 10. cím. Sexto pontban ... tamen hoc probationis genus, tanquam reprobum, sacris etiam canonibus inhibetur, et huiusmodi pugiles veri homicidae esse declarantur, iureque divino humani sanguinis effusio est prohibita, dignum et iustum esse censetur, quod etiam in causis honoris talis haec abominabilis consuetudo minime servari, sed aboleri debeat, dimicatioque ipsa duellaris penitus in omnibus regni Hungariae iudiciis locum non habet, neque admittatur.

³ P. III. tit. 10. Decimo ... discoloribus vestibus indutus, zona canabea cinctus, discalceatis pedibus et nudo capite semper incedere debeat.

⁴ III. rész 24. cím.

Az utolsó Quadripartitum kézirati példány is a Nemzeti Múzeum kéziratárában van 525 fol. lat. szám alatt. Ez még sokkal tisztább, rajzoltabb, kerekbetűs írás, mint az 1781-ből származóé. Címlapján a másoló kezeirásával 1783-as dátum áll. Ez a kézirat is erősen interpolálva van, de interpolációit kizárólag közjogi természetűek és teljesen megegyeznek a Hevenesi-féle kódex ilyen természetű interpolációival. Különbség ezzel szemben az, hogy a magánjogi és perjogi részeket interpolációk nélkül, az eredeti szöveg szerint adja. Nem valószínű, hogy ezt a szöveget akár a múzeumi, akár a bécsi kéziratról másolták volna, mert ez a kézirati kódex ismeri a jobbágyokra vonatkozó részt (IV. rész, 40—44. cím), holott ez a múzeumi példányban nincsen meg. Másrészt stiláris eltérések és másolási hibák tekintetében nem követi a bécsit. Nem másolhatták a Hevenesi kódexről sem, mert annak magánjogi és perjogi interpolációit nem veszi át; azonkívül ebben a kéziratban megtaláljuk a Quadripartitum praefatióját, amely a Hevenesi-féléből hiányzik. Nem valószínű, hogy ezt a Quadripartitum szöveget néhány évvel vagy évtizeddel előbb keletkezett kódexből másolták volna. Ugyanis a kézirat címlapján a következő megjegyzést találjuk: »nunc pro faciliiori lectione ex vetusto illius temporis manuscripto transsumptum Anno 1783«. Ez a kijelentés, hogy ama kor régi kéziratából könnyebb olvasás céljából átiratott, csak azt jelentheti, hogy olyan kézirati kódexről másolták, amely korban az eredetihez közel állott.

A Quadripartitum 1798-ban Zágrábban nyomtatásban jelent meg Novoszel Antal consiliarius nyomdájában. Ez a szöveg mind közjogi, mind magánjogi és perjogi interpolációk tekintetében teljesen követi a Hevenesi-féle kéziratot. Mindezideig azt hitték, hogy a Quadripartitum eredeti szövege azonos ezzel a közkézen forgó, nyomtatott Quadripartitum szöveggel. Ezt a szöveget használta májdtől másfél századon át egész közjogi és magánjogi irodalmunk.¹

¹ Kelemen, Kovachich Márton György, Frank, Virozsil, Wenzel, Timon Ákos idézett munkái.

Csodálatos módon a nyomtatott szöveg interpolációiról, illetőleg az eredeti szöveghez való viszonyáról kiválóságaink meg sem emlékeznek, holott már Kelemen úgy tudta, hogy Novoszel a bécsi könyvtár kéziratai közül adta ki Zágrábban a Quadripartitumot.¹ A Historiában pedig egyenesen idézi a régi szám alatt az általunk ismert bécsi kódexet.² És ugyancsak Frank Ignác³ is utal a bécsi levéltárban őrzött példányra, úgy mint Kelemen. Ma már kétségtelenül megállapítható, hogy a nyomtatott szöveget nem a bécsi kódexből adták ki, úgy amint azt Kelemen és utána sokan hitték, mert az nem interpolált. Valószínű azonban, hogy a nyomtatott szövegnek és a Hevenesi-kódexnek, közös forrása van, tekintettel arra, hogy a Hevenesi-kódexből nem másolhatták, mert az a Praefatiót nem tartalmazza.

Önkéntelen merül fel a kérdés, vajjon az I. Ferdinánd király által kezdeményezett Hármaskönyv revíziójának (Reformatio Decreti) munkája, amelyet az egykorú törvényhozás az 1548:XXI. t.-c.-ben elrendelt,⁴ miért nem került a rendek elé és miért nem nyert szentesítést? Pedig az országgyűlés sürgette a munka befejezését 1550-ben és elrendelte, hogy a szerkesztőkről bőkezűbben történjék gondoskodás (X. és XI. t.-c.).⁵ A munka 1553-ra el is készült,

¹ Kelemen: Institutiones Juris Privati Hungarici. 1814. Lib. I. pag. 41. * jegyzet. „Diu illud inter MStae Bibliothecae Viennensis lautit, recenter Zagrabiae typis Novosellianis excusum est 3—a. Aug. 1798.

² Kelemen: Historia Juris Hungarici Privati. Budae, 1818. pag. 324. e) jegyzet. . . suppressum est, lautitque (in Bibliotheca Palatinali Viennensi inter M. S. S. Juris Civilis Nro. 73.) uno fere, et dimidios saeculo, donec postremis his annis . . . e tenebris productum . . . dignissimum ideo Typis. Votum hoc postremum explevit magnificus vir, consiliarius regius D. Antonius Novoszel . . . in sua typografia excudi curavit; Zagrabiae die 3—a. Augusti A. D. 1798.

³ Frank Ignác: A közigazság törvénye Magyarhonban. I. kötet, 68. lap. . . „mégis 1798-ban a bécsi császári könyvtár kéziratából kiadatott.“

⁴ „Videntur etiam per regiam Maiestatem eligendi, aliquot viri iurisperiti, qui iura regni revideant et si quid contra aequitatem insuedivinum esse videtur, in melius reforment“ A Milleniumi Corpus Juris Hung. kiadásából II. kötet, 230. l.

⁵ 1550 Articulus X. (Milleniumi Corpus Juris kiadás II. kötet,

aminthogy az 1553. évi XV. t.-c. rendelkezik is a Négyes-könyv bírálata alá vételéről.¹ Ily hosszú munkára ugyanis alkalmatlan az országgyűlés, azért szent Lukács napjára Pozsonyban jöjjenek össze a vármegyék kiküldöttei, az ország nagybírái, a szerkesztők, sőt szakértőkként egyes városok és káptalanok öt kiválóbb kiküldöttei is. És tudjuk azt is Kovachich M. Gy. kutatásai következtében, ki hivatkozik a vármegyékhez kibocsátott regálisokra, hogy a törvényben előírt időre, szent Lukács napjára meghívták a

260. lap) Probatur etiam ordinibus et statibus regni, quod maiestas sua de reformatione decreti et iuris interim aequa administratione clementer proposuit.

§1 Operae praetium esse censent, inceptum opus, quoad eius fieri possit, celerius ad exitum perducere: ac proinde et sollicitandos eos, quibus haec provincia demandata est; et largius quoque quam hactenus sumptus suppeditandos, ut omnis cunctatio facilius tollatur.

Articulus XI. Cum autem negotium hoc, privilegia, libertates, iura, denique tranquillitatem tum praesentem, tum futuram ordinum, statuum regni in se contineat; iidem ordines ac status regni constituerunt, ut simul ac Maiestas sua, de huiusmodi revisione, reformationeque per ipsos ad id delectos viros, iam absoluta fuerit certior facta.

§1 Tunc universis comitatibus per litteras suas iubere dignetur, ut ex singulis quoque comitatu, unus aut alter praecipuus, iurisque peritus nobilis ad eum diem quem Maiestas sua litteris suis, praefatis ipsis comitatibus denuntiandum duxerit, deligantur ad suam Maiestatem.

§2 Quibus sic delectis nobilibus, simul et dominis praelatis, baronibus ac iudicibus regni ordinariis, magistrisque protonotariis adhibitis Maiestas sua opus reformationis huiusmodi recognosci, pertractari, et prout magis videbitur expedire, emendari, corrigi; addique, aut imminui quaecumque videbuntur necessaria, aut iuri consona, curare dignetur.

¹ Statutum est, ut ad festum S. Lucae, proxime futurum, ex singulis comitatibus, unus vel alter nobilis; ad id unum duntaxat pertractandum, concludendumque similiter et ex Transylvania, Sclavoniaque, nec non ex singulis capitulis, civitatibusque potiores, quinque, sumptibus eorum, Posonium deligantur, per quos ita delectos (praesentibus ibidem auctoribus reformationis, nec non iudicibus ordinariis, aut eorum protonotariis et vices-gerentibus) revisio ista omnis, diligenter et accurate recognosci; et prout ex usu regni et iustitia fuerit esse visum, concludi; et sacrae regiae maiestati clementer acceptanda, et revidenda proponi debeat; quam etiam Maiestas sua revideat et recognoscat.

vármegyék választottait a »Novum Decretum« átvizsgálására. Ugyanő megállapítja, hogy a conventus lefolyásáról semmit sem tudunk.¹

Szegedi János, a XVIII. század nagy jogásza, a Rubricae-ben,² jogirodalmunkban először vetette fel a Quadripartitum szentesítése elmaradásának okát. Ő mondja el, hogy a szerkesztők Bécsben bemutatták a Quadripartitumot Ferdinánd királynak, ki három pontra nézve kívánt módosítást. Tudniillik: 1. hogy a királyt senki törvénybe nem idézheti és senki sem bíraskodhatik felette; 2. hogy a királyjai ne választás, de öröklés jogán következzenek a magyar

¹ Martinus Georgius Kovachich: Supplementum ad Vestigia Comitiorum apud Hungaros. Budaë, 1801. Tomus III., pag. 237. „Eodem anno 1553 vigore articuli XXIV. Ferdinandus rex editis aliis regalibus praefixit conventum, ad quem evocavit comitatus Sáros, Aba-Ujváriën. Zemplëniën. Ungh. Ugocsa. Marmarosien. Bereg. Krasna. Zolnok mediocr. Borsodien. Thorna. Ghewmer. Hevesien. Zathmar. Zabolch. Bihariën. Bekes. Zaránd. Lypto. Arwa. Thwroc. Castriferrei. Zaladiën. Sopronien. (ad Zolnok exter. et Strigonien nullae) ut electis eorum dent auctoritatem, ut intersint *correctioni decretorum*, quibus etiam die 7 Martii transmissae sunt regales evocatoriae, uti haec in quadam coeva minuta consignata deprehendi. An ad alias etiam iurisdictiones et quas speciatim regales missae fuerint, et quot singuli ad mentem Art. 15. electos nuntios miserint, *quisque progressus et exitus illius conventus fuerit, pauca hactenus eruere potui*, daturus plura de his, ac similibus in subsidiis ad historiam legislationis Hungaricae.“

² Joannes Szegedi: Rubricae sive synopses titulorum, capitum et articulorum universi iuris ungarici. Tyrnaviaë, 1734. 113. lap a) jegyzet. „Jam anno priori (1552) Viennae auctores obtulerant regi *Ferdinando* opus Quadripartitum iurium i. r. Hungariae, qui *tria capita emendata in eo volebat*; Ne rex a quopiam possit conveniri et iudicari. 2. Ut regum filii, ne electivo sed haereditario iure in Ungaria succedant. 3. Ut milites, eorumque officiales propter rapinas ad arbitrium solius regis puniantur. Decernitur hoc articulo conventus particularis regnicolarum ad festum sanctae Lucae Posonii celebrandus, precise ad discutiendum Opus hoc iuridicum. Sed cum *rex et regnicolae in praedictis articulis coalescere non possent*; suppressum est, latuitque uno fere et dimidio saeculo, donec postremis his annis, cum de novo Systemate iuris conficiendo ageretur, e tenebris productum, multorum calamis exciperetur, ac velut privati auctoris opus, pro aliqua regnicolarum in celebrandis iudiciis directione servire occiperet. Vide Trip. Tyroc. p. 2. t. 6. §12 et sequ.“

trónon; 3. csak a király ítélete alapján lehessen a királyi katonákat és tisztjeiket rablásaik miatt megbüntetni.

Ugyanott ő azt állítja, hogy a király és a rendek e pontokban megegyezni nem tudtak és ezért a munka körülbelül másfél századon át lappangott a levéltárakban és csak akkor került napvilágra, mikor a Comissio Systematica munkája a XVIII. század elején elkezdődött, hogy az országgyűlésnek az igazságszolgáltatási reformok tekintetében hasznára legyen.¹

Honnét tudta Szegedi a Négyeskönyv törvényerőre emelkedése elé emelt ez akadályokat, melyek különösen azért fontosak, mert világot vetnek Ferdinánd törekvéseire, az egyik pontban a fiági öröklés elismerésére, a másik két pontban pedig a nádori biráskodásra vonatkozólag? Mindaz, amit a Szegedi után következő irodalmunk Frankig és Wenzelig e kérdésről tud, innét ered. Minthogy igen fontosnak tartottam, különösen a fiági öröklésre vonatkozó tételt, külön kutattam az erre vonatkozó iratokat a bécsi archivumokban (Staatsarchiv, Finanzarchiv). Sem Fraknoi Országgyűlési emlékei, sem az összes országgyűlésekre vonatkozó iratok között erre nézve adatot nem találtam. Károlyi Árpád felvilágosítása szerint már Wenzel is kutatót a Quadripartitum eredeti szövege után, mit azonban sem neki, sem nekem Bécsben feltalálni nem sikerült. A bécsi könyvtár kódexe, mint azt fentebb megállapítottuk, az eredetihez közel áll ugyan, sőt annak szövegét adja, de csak másolat.

Nem ez a bécsi kódex, hanem a legrégebb múzeumi kézirát tartalmazza a szöveg légvégén azokat az adatokat, amelyekben megkapjuk a kulcsot a rejtély megoldásához. Kétségtelennek tartjuk, hogy Szegedi János is innen merítette állításait. A múzeumi legrégebb példány ugyanis részletesen elmondja annak az iratváltásnak történetét, mely Ferdinánd, illetőleg annak német tanácsa (Consilium Germanicum) és a szerkesztő-bizottság között lefolyt. Ez iratváltás tartalma szerint Ferdinánd az előbb említett három

¹ L. Függelékben a Megjegyzésekhez írt utolsó jegyzetben.

pont tekintetében kívánt módosítást. Erre a törvényszerkesztők azt felelték, hogy őket a király és az országgyűlés az érvényben levő jog rendszerbe foglalásával bizta meg. Az országgyűlés, ha jónak látja hozzátehet, vagy elvehet abból valamit. Nem áll azonban hatalmában változtatni, vagy valami újat behozni, csak ha az országgyűlésen ezt elhatározzák és a király ezt jóváhagyja. A törvényszerkesztők — névszerint Ujlaki Ferenc győri püspök és királyi helytartó, Gregorianczy Pál zágrábi püspök, Mérey Mihály személynök és consiliárius, mint főbbek a többi törvényszerkesztő társaik nevében is — a király e kívánságára a Bécsben bemutatott írással az ország ősi szokása és törvénye alapján azt felelték, sőt kimutatták és bebizonyították, hogy az ország ősi szokásának sérelme nélkül a fentebbi pontokat bevenni nem szabad, sőt nem is lehet, mert a reformálásnak munkája a maga egészében az országgyűlés elé tartozik. Változtatást tehát csak úgy lehet felvenni, ha Ófelsége arról alattvalóival egyetértően dönt. E bölcs feleletet hallva a király, nem bizott abban, hogy a rendek kívánságát elfogadják, a munkát abba hagyta és befejezéséről máig is hallgat. — Így szól a szerkesztők felterjesztéséről szóló tudósítás.¹

A múzeumi példányban az előadottak után még két sor van külön ugyanazzal a kézzel írva: »A dicatorum praemissorum conscius praescriptae exhibitae excusationis minorum praefatorum descriptor«.

Ez a meglehetősen rossz fogalmazással írt mondat annyit jelenthetett, hogy a Quadripartitum e szövegének másolója az előbb említett urak kifogásainak fogalmazójától tudja a fentebbieket.

A Hevenes-féle kódex szószerint ugyanezt tartalmazza a Quadripartitum történetéről, mégis azzal a különbséggel, hogy a fiági öröklésre vonatkozó pontnál zárjelben beiktatja I. József királlyá koronázásakor a fiági öröklés elfogadását, ami körülbelül megfelel a Hevenes-kódex keletkezési idejének. A másolónak tudomására vonatkozó

¹ L. A Függelékben a Megjegyzéseket.

utolsó két sorhoz hozzáírja: »manu propria«. Valószínű, hogy a szövegben, amelyből a Hevenesi-kódexet másolták, volt aláírás.

Az 1783-as interpolált kódex is stílárius változtatásokkal, rövidítve *Notandum* cím alatt ugyanezt mondja el és azzal fejezi be, hogy a munkát annyira eldugták, hogy igen keveseknek került kezébe. Itt hiányzik a másolónak tudomására vonatkozó kétsoros aláírás.

A nyomtatott szöveg ugyancsak közli mindezeket *Observandum* cím alatt a Hevenesi kódex szövege szerint és még hozzátéve idézi Szegedi Rubricae c. munkájának előbb ismertetett ide vágó részét.

A bécsi kódex és az ezzel megegyező szövegek semmiféle ilyen megjegyzéseket a Quadripartitum történetére nézve nem tartalmaznak.

Kétségtelennek találjuk — úgy, amint azt már Szegedi megállapította és amint Kovachich Márton György az *Astreában* közölte¹ — hogy valóban a munkának szentesítése azért akadt meg, mert a szerkesztők nem voltak hajlandók eleget tenni Ferdinánd király és az ő német tanácsa kívánságának.

Nincs igaza azonban Szegedinek abban, hogy a rendek tárgyalták volna és nem tudtak volna megegyezni a királlyal,² amint ezt utána irodalmunkban Virozsil,³ Wen-

¹ *Martinus Georgius et Nicolaus Josephus Kovachich: Astrea complectens subsidia litteraria ad historiam legislationis et iurisprudentiam Hungaricam.* Budae, 1823. Tomus II. 169. lap. „Observatio quidem editioni Quadripartiti subiecta, tradit opus a Ferdinando reiectum esse, et causas cur. Id ab eo palam factum esse, vel ideo verisimile non est, quia secus congressum pro revisione Quadripartiti ad festum h. Lucae non convocasset. Dissimulaverit itaque tantum, non aperte reiecerit, secus regnicolae revisionem illius A. 1563 art. 30. non ursissent, aut ille occasione usus petisset illa inseri quae ab ipsis compilatoribus inserta voluit, uti observatio tradit.

² *Szegedi: Rubricae, sive synopses titulorum, capitulum et articulorum universi iuris Hungarici. Tyrnaviae, 1734. pag. 113. a) jegyzet: „Sed cum rex et regnicolae in praedictis articulis coalescere non possunt, suppressum est.”*

³ *Anton v. Virozsil: Das Staatsrecht des Königreichs Ungarn.*

zel¹ és utánuk Timon Ákos² hiszik. Világos, hogyha a rendek tárgyalták volna a Quadripartitumot, akkor az 1563-iki országgyűlés nem sürgette volna a munka megvizsgálását. Fontos ennek a körülménynek megállapítása, mert abból kitűnik, hogy a Quadripartitum szentesítésének elmaradása tisztán Ferdinánd ténye volt, aki valószínűleg — úgy amint a kéziratok végén levő megjegyzések előadják³ — nem bízott abban, hogy a rendek kívánságát elfogadják és ezért nem is terjesztette a rendek elé.

Előttünk úgy tűnik fel, hogy az egész iratváltásnak kivonatolása és a régi kézirati kódexekhez való hozzáfűggesztése⁴ a szerkesztők szempontjából volt szükséges, hogy ők védekezzenek minden támadással szemben és tisztázzák álláspontjukat Ferdinánd kívánságait illetően.

A Quadripartitum történetére vonatkozó és a kézirati kódexekben kétségtelenül kivonatolva közölt iratokat, melyekre a kivonatoló maga hivatkozik,⁵ nem sikerült megtalálni a bécsi levéltárban, sem a Finanzarchivban, bár annak egész XVI. századbeli anyagát átkutattam.

A Quadripartitum kézirati szövegének másolatai azonban már a XVI. század második felében elterjedtek. Nem vált be az az aggodalom, melyet a szentesítés elmaradásának történeténél a megjegyzések írói kifejeztek, hogy a

Pest, 1865. 38. lap. I. jegyzet: „Aber auch dieses, nicht unruhliche Geistesprodukt fand bei dem Ministerium K. Ferdinands I. — und bekanntlich auch bei den Ständen des Reichs — keine Gnade.“

¹ *Wenzel Gusztáv: Az 1848 előtti magyar magánjog. I. kötet, 91. lap. „... Az u. n. Quadripartitum Ferdinandeum... kötelező erőre volt emelendő, de sem az országgyűlés, sem a király helybenhagyását nem nyerte.”*

² *Timon Ákos: Magyar alkotmány és jogtörténet. Budapest, 1902. 601. lap. „... az úgynevezett Quadripartitum 1553-ban az országgyűlés elé került. A rendek, miután bizottságilag felülvizsgáltatták, el is fogadták, és kérték annak királyi szentesítés útján törvényerőre emelését, de eredmény nélkül.”*

³ L. Függelékben a Megjegyzéseket.

⁴ L. Függelékben a Megjegyzéseket.

⁵ A Bécsben bemutatott írásról beszél „Viennae per scriptum exhibitum humiliter respondentens.“

3
 hazai jogot oly jól ismerő kiváló jogtudósok e nagy munkáját bűn volna eltörölni¹ és nem felelt meg a valóságnak az az állítás sem, hogy annyira eldugták, hogy igen keveseknek került csak kezébe,² mert az ismertetett kézirati kódexek közül kettő, minden valószínűség szerint a XVI. század végéről származik, két kódex pedig a XVII. századból való. De kétségtelenné teszi a Quadripartitum használatát Kitionich Directio Methodica³-ja és Száz ellenvetése.⁴ Mindkettő hivatkozik a Quadripartitumra. Megállapítja ugyan, hogy nincs gyakorlatban és a fejedelem megerősítése épp úgy hiányzik, mint a szokásjog ereje, mégis vitatkozik vele. A Quadripartitum álláspontját nem fogadja el, sőt nem ajánlja követését sem, de megengedi, hogy vannak olyanok, kik követik.⁵ Kitionich e véleményéhez csatlakozik a XIX. század elején Kelemen is.⁶

Nem fogadhatjuk el tehát Szegedinek azt az állítását, hogy a Quadripartitum másfél századon át lappangott és csak a XVIII. században a Commissio Systematica

¹ Muzeumi eredeti szöveg (512. fol. lat.) „peccatum tamen videtur tantus bonorum virorum antiquorum, iuris peritorum patriae legum peritissimorum labor non inanís perpetuo esse supressos.”

² 1783-as kézirat (525. fol. lat.) „Opus istud Quadripartitum ad examen publicum dietale prolutum non est supressumque remansit adeo, ut ad manus paucissimorum pertingere valuerit.”

³ Kitionich: Directio Methodica processus iudiciarii Caput secundum Quaestio III. § 2; Caput octavum Quaestio 34. § 5; Caput sextum, Quaestio 4. § 3.

⁴ Kitionich: Centuria certarum contrarietatum et dubietatum ex decreto Tripartito desumptarum. 55. Thesis antithesisében.

⁵ Kitionich: Directio Methodica. Caput VIII. quaestio 34. § 5. „Cuius sicut nulla est autoritas absque confirmatione principis, ita quoque neque ullus usus esse potest absque consensu populi. Ergo frustra est calceus cuius nulla est calceatio. Quamquam non nesciam, quod suo quisque sensu abundet, et unicuique suum sit ingenium, adque trahat sua quemque voluptas.”

⁶ Emericus Kelemen: Historia iuris Hungarici privati. Budae, 1818. 326. lap. e) jegyzet: „Ne quid denique dissimulemus, quod ad rei notitiam pertineat: et si eidem Szegedio Tyroc. loc cit. assentiár assenti, opus hoc Werböczyano Tripartito vastius limitatius pluresque leges, decreta et consuetudines complexum esse, quia vim iuris nec ex confirmatione regia, nec ex usu unquam obtinuit.”

munkálatainál került elő a homályból, amidőn többen lemásolták. Ő különben maga is említi, hogy nem egyszer a Quadripartitumra, mint magánmunkálatra hivatkoztak, mint pl. Kitionich is.¹

Nagy jogászaink sorában Szegedi egyttal az első, ki felismerte a Quadripartitum igazi jelentőségét. Ő az, aki egyenesen ajánlja a hazai jog tanulmányozása szempontjából és kijelenti, hogy a Hármaskönyvre nem csekély fényt vet. Régi királyaink elszórt decretumait és oly anyagot is tartalmaz, melyet Werböczy nem említ.² Szegedinek e dicséretét átvette Cziráky,³ Virozsil⁴ és Wenzel⁵ is.

A Négyeskönyv ellentervetnek készült. A törvényhozás (1548:XXI. t.-c.) maga kitzte a Hármaskönyv reviziójánál, a legmagasabb elméleti szempontokat az »aequitas« és a »jus divinumot«. Utmutatásul azt adta tehát a szerkesztőknek, hogy ami a méltányossággal, s az isteni joggal ellenkezik, javítsák ki. Hogy mennyiben érvényesülhettek ez elméleti szempontok, azt maguk a szerkesztők

¹ Szegedi: Rubricae. 113 lap. „Latuit uno fere et dimidio saeculo donec postremis his annis cum de novo Systemate Juris consciundo ageretur e tenebris productum multorum calamis exciperetur, ac velut privati authoris opus pro qua aliqua regnicolarum in celebrandis iudiciis directione servire occiperet.”

² Joannes Szegedi: Tripartitum iuris Hungarici tyrocinium. pag. 126. Partis II. Tit. 6. § 13. „Tripartito lucem non modicam adserat, et multas per antiquorum Regum decreta sparsas decisiones atque materias, quarum Werböczyus non meminit, sub certos titulos redactas contineat.”

³ Moyses Cziráky: Ordo historiae iuris civilis Hungarici. Pestini, 1794. Pag. 197. „... utiliter tamen legitur, ut observat Joannes Szegedi: (Tripart. iur. tyroc. P. 2. t. 6.) quod lucem Tripartito non modicam adserat, et multas per antiquorum regum decreta... redactas contineat.”

⁴ A. Virozsil: Das Staatsrecht des Königreichs Ungarn. Pest, 1865. 38. lap. „dieses nicht unruhliche Geistesprodukt...“ majd néhány sorral alább: „ein schätzbares Gemeingut des litterarischen Publicums.”

⁵ Wenzel Gusztáv: Magyarország jogtörténetének rövid vázlata. Pest, 1872. 88. lap. „... nagy szorgalommal volt kidolgozva, s a magyar jogirodalomnak egyik legnevezetesebb munkája.”

U. a. Az 1848 előtti magyar magánjog, 1885. I. kötet, 91. lap. „... főfontossága abban áll, hogy a Hármaskönyv tanulmányozását nevezetesen támogatja és felvilágosítja.”

elmondják. Vannak ellentétek az isteni és természeti jog — és az élő jog között, de ezek megváltoztatására nem vállalkozhattak.¹

A szerkesztés munkáját az ország legkiválóbb jogtudósaira bízta. Ezek: Gregoriánczy Pál zágrábi püspök, Ujlaki Ferenc győri püspök és királyi helytartó, két királyi tanácsos: Mérey Mihály személynök és Szarvaskendi Sybrik Gergely, Kamaray Tamás országbíró-helyettes, Pókateleki Zomor János, a királyi ügyek igazgatója és Bodenarius (vagy a legrégebb kézirat szerint: Bondenarius) Márton korának híres jogtudósa, bécsi jogtanár.² Kétségtelen, hogy Bodenarius volt Ferdinánd bizalmi embere, hisz ő az egyetlen idegen a kodifikátorok között.

A kézirati kódexek tanúságot tesznek róla, hogy a szerkesztés munkájából a bizottság mindegyik tagja erősen kivette részét. Nem egyszer találkozunk egyik-másik tag külön véleményével.³ Sőt a szerkesztők a vitás kérdések-

¹ Praefatio a Quadripartitumhoz. VIII. „Hoc vel inprimis rem ipsam nobis reddebat difficilem quod in voluminibus ipsis constitutionum atque observationum Hungaricarum nonnulla sese offerebant, quae si iuxta edicti perpetui tuae Maiestatis tenorem ad normam iuris divini aut naturalis redigi debeant, necessario in aliqua sui parte varianda veniebant. Quae res quantum animis auribusque hominum huius tempestatis displicebat, clarius notiusque est quam ut verbis debeat declarari.

Erre nézve, valamint a következőkre I. szerző Bevezetés a Magyar Jog Történetébe című művét. I. kiadás (megjelent Budapest, 1910.) 185 lap; II. kiadás (megjelent Budapest, 1930.) 262 lap. Természetesen a fentiekben előadott legújabb kutatások tekintetében több helyen kiegészítendő, illetve megváltoztatandó.

² A Quadripartitum praefatiójában felsorolva: *Paulus de Gregoriancz* D. D. Zagrabienensis, et *Franciscus ab Ujlak*, vestrae Maiestatis in regno Hungariae locumtenens, *Jauriensis ecclesiarum episcopi*, *Michael de Mere* personalis praesentiae Maiestatis vestrae in iudiciis locumtenens, *Gregorius Sibrik de Szarvaskend*, consiliarii, *Thomas de Kamarya* viceiudex Curiae, *Joannes Zomor de Pokatheleke*, director causarum Maiestatis vestrae, ac *Martinus Bondenarius*, juris utriusque doctor praepositus viennensis, et ibidem archigymnasii cancellarius.

³ Például: III. rész. 91. cím végéhez a muzeumi eredeti kéziratban (512. fol. lat.) hozzá van téve. „... licet dominis compileratoribus in hoc ultimo casu obligationis ita tunc visum sit, ut praefertur postea tamen mihi Jauriensis diutius superinde cogitanti et cum aliis iuris-

nél több helyütt kívánják a királytól a rendekkel való tárgyalást, azaz a törvényhozási döntést.¹ Bizonyítja a bizottság tagjainak élénk munkáját a zágrábi püspökség történetirója Kerceslich is, ki Gregoriánczy püspöktől leveleket idéz, melyekben jelzi, hogy a kodifikációs munka Bécsben tartja őt vissza és azon reményének ad kifejezést, hogy a munkának vége felé közelednek és annak befejezése után székhelyére visszatérhet.²

Magából a Négyeskönyv előszavából tudjuk meg a szerkesztőbizottság véleményét Werbőczy Hármaskönyvről.³ Ez a legnagyobb mértékben elismerő (»omni laude prosequendum«). Nem találhatunk nagyobb elismerést a Hármaskönyvről, mint éppen azt, hogy — amint a szerkesztők ki is fejezik — nemcsak rendszerében, hanem joganyagában is követték Werbőczyt. Megállapítják ugyan,

peritis rem conferenti, articulus hic ita videtur emendandus prout hic infra titulo 95 annotatum est.⁴

¹ Pl. a II. rész. 57. címének végén az összes kéziratokban a következő megjegyzést találjuk: „In hoc autem articulo compileratoris habent diversas sententias, quia aliqui sunt huius opinionis, prout hic scriptum est, alii vero sentiunt, quod... et hoc debet decidi per regiam Maiestatem et regnicolas.“

Az első rész VIII.-ik címének végén pedig a következőket olvashatjuk: „In horum igitur articulorum diversitate quoniam non ad iudicos processus pertinent, nihil per nos determinari posse visum est; sed Maiestas sua regia cum suis fidelibus subditis superinde concludat et concordet, ac omnium consilio decernat, quod melius visum fuerit, et addetur illa deliberatio in forma decreti.“

² Balthasar Adamus *Kerceslich* de Corbavia: *Historiarum cathedralis ecclesiae Zagrabienensis pars prima*, pag. 229. Paulus II. de Gregoriánczy — „Eius docet epistola, Anno 1551 die 18 Januarii, ad Capitulum Zagrabienense scripta, ubi inter reliqua: Se non post multos menses venturum Zagrabiam significat. „Cum iam decreta Regni Hungariae, inquiens quibus insularem, prope finem sint, et mox post adventum suae Maiestatis mihi dandum abeundi facultatem sperarem.“ — Meminit quoque huius in posterioribus litteris Vienna nonae Septembris 1552 exaratis.“

³ Erre nézve I. a szerző Bevezetés a Magyar Jog Történetébe c. művét első kiadás (megjelent 1910-ben) 186 lap, II. kiadás (megjelent 1930-ban) 260 lap. A szerkesztő-bizottság véleménye a Quadripartitum praefatio. VI. lapon olvasható.

hogy a Hármaskönyvből nem csekély tételek teljesen ki-maradtak és vannak olyan jogtételek is, melyek az isteni, a természetjogba, valamint a jogi méltányosságba is üt-köznek. E kritika azonban nem lényeges, mert ők maguk is beszámolnak néhol a magyar jog és a természetjog kü-lönbözőségéről.¹ Munkájának hiányairól Werbőczy is meg-émlékezett,² sőt az 1525. évi országgyűlésen a revízió szükségességét is ő maga elismerte.³

A szerkesztőknek az a kritikája, hogy Werbőczy az országos szokásjogtól eltért, csak annyiban fogadható el, amennyiben rá tudnak mutatni az eltérésekre. Ez azonban csak a bizonyítás és eskütétel tekintetében történt meg. Itt tehát a perjog oly részletkérdéseiről van szó, hol nem szabad figyelmen kívül hagyni a Hármaskönyv elkészíté-sétől eltelt majdnem félszázadot, mely idő alatt különösen a perjog, mint legérzékenyebb, változásoknak ki volt téve.

Külön megvizsgáltuk a Tripartitumnak azokat a he-lyeit, hol a bizonyításról és az eskü letételéről van szó, s megállapítottuk, hogy kétségtelenül vannak eltérések a Tripartitum és a Quadripartitum között, ezek azonban majdnem kizárólag a XVI. század második felében ural-kodó modernebb felfogást tükröztetik vissza. Pl. a Tripar-titum szerint a parasztok azért tanuskodhatnak ritkán, mert a parasztot könnyebb megvesztegetni, vagy megijeszteni,

¹ Pl. III. rész. 41. cimbén: „Probatio autem ista, licet iure caesarea, et canonica, per duos, tres, quatuor, aut sex fidedignos testes fieri sufficienter posset, quia tamen iura regni huius Hungariae municipalia in talibus actibus potentiariis minorem numerum testium, quam viginti quatuor nobilium . . . admittere non consueverant.“

² Hkv. Operis conclusio. Milleneumi kiadás. 428. lapon. „Si quid vero per memoriae lapsus, aut ingenii tenuitatem praetermissum est;“ Lectoribus salutem, id. kiadás 436. lap. „Quoniam errare saepius, ac falli proprium est hominis, et minus mirum est, memoriam aliquarum rerum excidere, quam omnium constare.“

³ 1525. XXXII. t.-c. (A Corpus Jurisból hiányzik, megtalálható Kovachich M. G. Vestigia Comitiorum apud Hungaros. 1790. pag. 608.) „Et leges quoque, ac iura scripta interim perlegantur, et ex novo revideantur, atque revisa in eadem Diaeta per Regiam maiestatem confirmentur.“

mint a nemest és különben is illetlen volna, hogy feljebb-valója ellen tanuskodják.¹ Ezzel szemben a Quadripartitum szerint a tanu nem lehet szolgálja annak, vagy egyáltalá-ban nem függhet attól, pl. megyei ispántól, aki mellett vagy ellen tanuskodik.² E magasabb jogelvekre mutató tétel minden bizonnyal a XVI. század jogfejlődésének ered-ménye. Sokszor nem is állanak ellentétben a Quadriparti-tum tételei a Tripartitum jogi alap gondolataival, csak azok továbbfejlesztését mutatják. Pl. a Quadripartitum szerint a tanuságnak csak akkor van jogereje, ha az rendes bíróság előtt, vagy bírói rendeletre történik.³ Ez tulajdonképen csak a Tripartitum Prologus 15. címének továbbfejlesztése, hogy a bíró csak a perben felhozottak és bizonyítottak alapján ítélhet.⁴

A Quadripartitumnak szorgos átvizsgálása mindenkit meggyőzhet arról, hogy ama kor kiváló jogtudósai, gya-korlati emberei, nagybírái és a korában híres bécsi jog-

¹ Tripartitum. II. rész. 27. cím. 7. §. „Rustici enim et plebae conditionis homines, tum donis, tum terroribus, longe facilius, citiusque quam nobiles, a tramite veritatis abtrahi possunt.“

8. §. Et alias inconueniens, incongruumque videtur; nobilem tanquam superiorem, testimonio inferioris, scilicet rustici, sententia capitali plectendum iudicari, vel aliter condemnari debere.“

² Quadripartitum III. 35. cím. (nyomt. szöve. 296. lap). „Necessarium etiam est, quod testis non sit servitor, vel subditus illius, pro quo et penes quem debet testimonium perhibere; quum et alioquin iure Regni huius non est aliquis cogendus ad testificandum contra illum, vel pro illo, cuius aliquando servitor fuerit, de illis rebus et negotiis, quas et quae eo tempore, quo servitor illius fuerat, Dominus commisisset dicitur . . . Hinc sit, quod nobiles alicuius comitatus, pro Comite comitatus eiusdem, more communis inquisitionis testes fieri non permit-tantur.“

³ Quadripartitum III. rész. 36. cím. (nyomt. szöve. 293. lap). „Nec enim aliter dicta aliquorum testium vim in iudiciis habere existimantur, nisi quando ad mandatum iudicis ex ipsa sede iudiciaria ordinaria emanatum, super certis, et declaratis articulis . . . fuerint iuxta tenorem commissionis examinati.“

⁴ Tripartitum Prologus. 15. cím. „Utrum iudex secundum allegata, et probata, an secundum conscientiam iudicare teneatur?“ Princ.: „non secundum quod ipse iudex novit, tanquam persona privata, sed ut sibi innotescit, tanquam personae publicae.“

tanár, Bodenárius, teljes tudásukkal és tehetségükkel *nem ellentervezetet készítettek, hanem Werbőczy munkájának jolytatását végezték el.* Helyzetük, mint azt ők maguk is kifejtették, sokkal előnyösebb volt, mint Werbőczyé, mert hiszen a Hármaskönyv feküdt előttük. Gondviselészerűnek tartják ennek elkészültét a mohácsi vész előtt, mert különben a mohácsi vész után jogunk egysége elveszett volna.¹

Rendkívül érdekes, hogy a közjogi anyag a Quadripartitumban lényegében teljesen megfelel a Tripartitumnak, sőt ki kell emelnünk, hogy még gazdagabb. *A magyar alkotmányjogi álláspontot a Quadripartitum sok tekintetben megerősíti. Elég ha arra utalunk, hogy a Quadripartitum teljes szövegében közli az Aranybullát és a nádori cikkeket, pedig ez utóbbiakról Werbőczy meg sem emlékezett.*

A Hármaskönyv a nemességgel kapcsolatban egy rövid tételben fejezi ki a szabadkirályválasztásra vonatkozó jogelvet.² Ezzel szemben a Quadripartitum a koronázással kapcsolatban az I. rész 1. címében majd a koronaörzessel kapcsolatban külön címet szentel a ius eligendi-nek (I. rész, 18. cím).

Örök dicsősége Bodenáriusnak és társainak, hogy nem voltak hajlandók jogi meggyőződésüket feláldozni Ferdinánddal szemben sem, mert Ferdinánd követelései között az első a fiági öröklésre, a másik kettő pedig a nádori biráskodásra vonatkozik. *Teljes világosságot nyer tehát az 1547. évi V. t.-c. a Lustkandl Vencel-jéle támadásokkal³*

¹ Quadripartitum Praefatio VII. 1. „Nisi felicioribus illis adhuc temporibus Werbőczyana opera illa prodüssent in lucem, magna profecto pars rituum et consuetudinum, iudicialiumque huius Regni observationum per subsequentes postea bellorum procellas, atque tempestates, quae in campis potissimum Mohaciis in similitudinem cladis Cannensis detonuerunt, cum tot clarissimis illis obrutis ingeniis, *pressa taceret*“

² Tripartitum. I. rész. 3. cím, 7. §. „Neque enim princeps, nisi per nobiles eligitur.“

³ *Wenzel Lustkandl*: Das ungarisch-österreichische Staatsrecht Wien, 1863. 10-ik lap. „Da ging das Erbrecht des ungarischen Königsgewalt von selbst auf die ganze zukünftige Nachkommenschaft des habsburgischen Hauses über und würde sich für Männer und Weiber

szemben. Ha az 1547. évi törvényhozás idézett cikke a fiági öröklés elismerését jelentette volna, akkor 1553-ban Ferdinándnak és német tanácsadóinak elég lett volna egyszerűen az 1547:V. t.-c.-re hivatkozni és annak felvételét kívánni a szerkesztő-bizottságtól. Az 1547:V. t.-c. igazi értelme tehát nem lehetett más, mint amit Deák Ferenc az ő klasszikus munkájában¹ a »haeredes« szó helyes értelmezésével Lustkandllal szemben megállapított, t. i. *a Habsburg-háznak, mint uralkodóháznak elismerése. Ezt a Quadripartitum eredeti szövege most már minden kétséget kizárólag bizonyítja.*

A Quadripartitum közjogi tételei közül egyike a legfontosabbnak a *szent korona magyar alkotmányjogi jelentőségének teljes elismerése.* Úgy, amint a Hármaskönyvben, megtaláljuk a szent korona tanát jellegzetes terminológiájával a Négyeskönyvben is.² Ha *Bodenárius* és társai az egész szent korona tant pusztán Werbőczy elgondolásának ismerték volna és nem az élő közjog részének, felvették volna-e az ellentervezetbe? *Bizonyítják a korbéli adománylevelek ezrei a donationalis rendszernek azt az egységet és összefüggőségét, mely a lényege az egész tanításnak, — szemben a hűbéri rendi világ beneficiális rendszer-*

von selbst verstanden haben, wenn es auch unter Ferdinand I. nicht noch überdies ausdrücklich anerkannt worden wäre. Es wurde aber auch ausdrücklich anerkannt. Die Art. 1 und 3 von 1546, der Art. 4. insbesondere 5 von 1547. . . . sprechen ausdrücklich davon dass sich die Ungarn der Regierung und Gewalt Ferdinand I. und aller seiner Erben, Nachkommen, Kinder in alle künftige Zeit unterworfen haben.“

¹ *Deák Ferenc*: Adalék a magyar közjoghoz. Pest, 1865. 38. lapon.

² Quadripartitum. I. rész. 16. cím.: „Talius nobilem, de quibus supra dictum est, filii merito haeredes et liberi nuncupantur, *membraque sacrae Regni coronae censentur.*“ — I. rész. 7. cím. „Sunt tamen intra viscera eiusdem Regni bona et iura quaequam *possessionaria* proveniuntque peculiaria *sacrae Regni coronae.*“ — II. rész. 18. cím. „*Ius autem regium dicitur iurisdictionis sacrae Regni coronae.*“ Sőt a Quadripartitum egyes helyeken még jobban kidomborítja a szent korona tanát, mint a Hármaskönyv. A Hkv. I. rész, 13. cím 4. §-a szerint a királynak joga van az örökös nélkül maradt birtokot „pro se reservandi“. A Quadripartitum II. rész, 1. cím ezt kiegészíti azzal, hogy „pro se et videlicet *sacra regni corona reservandi*“.

tanár, Bodenárius, teljes tudásukkal és tehetségükkel *nem ellentervezetet készítettek, hanem Werbőczy munkájának folytatását végezték el.* Helyzetük, mint azt ők maguk is kifejtették, sokkal előnyösebb volt, mint Werbőczyé, mert hiszen a Hármaskönyv feküdt előttük. Gondviselészerűen tartják ennek elkészültét a mohácsi vész előtt, mert különben a mohácsi vész után jogunk egysége elveszett volna.¹

Rendkívül érdekes, hogy a közjogi anyag a Quadripartitumban lényegében teljesen megfelel a Tripartitumnak, sőt ki kell emelnünk, hogy még gazdagabb. *A magyar alkotmányjogi álláspontot a Quadripartitum sok tekintetben megerősíti. Elég ha arra utalunk, hogy a Quadripartitum teljes szövegében közli az Aranybullát és a nádori cikkeket, pedig ez utóbbiakról Werbőczy meg sem emlékezett.*

A Hármaskönyv a nemességgel kapcsolatban egy rövid tételben fejezi ki a szabadkirályválasztásra vonatkozó jogelvet.² Ezzel szemben a Quadripartitum a koronázással kapcsolatban az I. rész 1. címében majd a koronaörzéssel kapcsolatban külön címet szentel a ius eligendi-nek (I. rész, 18. cím).

Örök dicsősége Bodenáriusnak és társainak, hogy nem voltak hajlandók jogi meggyőződésüket feláldozni Ferdinánddal szemben sem, mert Ferdinánd követelései között az első a fiági öröklésre, a másik kettő pedig a nádori bíraskodásra vonatkozik. *Teljes világosságot nyer tehát az 1547. évi V. t.-c. a Lustkandl Vencel-féle támadásokkal*³

¹ Quadripartitum Praefatio VII. I. „Nisi felicioribus illis adhuc temporibus Werbőczyana opera illa prodissent in lucem, magna profecto pars rituum et consuetudinum, iudicialiumque huius Regni observationum per subsequentes postea bellorum procellas, atque tempestates, quae in campis potissimum Mohacsii in similitudinem cladis Cannensis detonuerunt, cum tot clarissimis illis obrutis ingeniis, *pressa iaceret*”

² Tripartitum, I. rész. 3. cím, 7. §. „Neque enim princeps, nisi per nobiles eligitur.”

³ Wenzel Lustkandl: Das ungarisch-österreichische Staatsrecht Wien, 1863. 10-ik lap. „Da ging das Erbrecht des ungarischen Königsgewalt von selbst auf die ganze zukünftige Nachkommenschaft des habsburgischen Hauses über und würde sich für Männer und Weiber

szemben. Ha az 1547. évi törvényhozás idézett cikke a fiági öröklés elismerését jelentette volna, akkor 1553-ban Ferdinándnak és német tanácsadóinak elég lett volna egyszerűen az 1547:V. t.-c.-re hivatkozni és annak felvételét kívánni a szerkesztő-bizottságtól. Az 1547:V. t.-c. igazi értelme tehát nem lehetett más, mint amit Deák Ferenc az ő klasszikus munkájában¹ a »haeredes« szó helyes értelmezésével Lustkandllal szemben megállapított, t. i. *a Habsburg-háznak, mint uralkodóháznak elismerése. Ezt a Quadripartitum eredeti szövege most már minden kétséget kizárólag bizonyítja.*

A Quadripartitum közjogi tételei közül egyike a legfontosabbnak a *szent korona magyar alkotmányjogi jelentőségének teljes elismerése.* Úgy, amint a Hármaskönyvben, megtaláljuk a szent korona tanát jellegzetes terminológiájával a Négyeskönyvben is.² Ha Bodenárius és társai az egész szent korona tant pusztán Werbőczy elgondolásának ismerték volna és nem az élő közjog részének, felvetették volna-e az ellentervezetbe? *Bizonyítják a korbéli adománylevelek ezrei a donationalis rendszernek azt az egységet és összefüggőségét, mely a lényege az egész tanításnak, — szemben a hűbéri rendi világ beneficijális rendszere-*

von selbst verstanden haben, wenn es auch unter Ferdinand I. nicht noch überdies ausdrücklich anerkannt worden wäre. Es wurde aber auch ausdrücklich anerkannt. Die Art. 1 und 3 von 1546, der Art. 4. insbesondere 5 von 1547. . . sprechen ausdrücklich davon dass sich die Ungarn der Regierung und Gewalt Ferdinand I. und aller seiner Erben, Nachkommen, Kinder in alle künftige Zeit unterworfen haben.”

¹ Deák Ferenc: Adalék a magyar közjoghoz. Pest, 1865. 38. lapon.

² Quadripartitum, I. rész. 16. cím.: „Talius nobilium, de quibus supra dictum est, filii merito haeredes et liberi nuncupantur, *membraque sacrae Regni coronae censentur.*” — I. rész. 7. cím. „Sunt tamen intra viscera eiusdem Regni bona et iura quaequam *possessoria* proveniuntque peculiare *sacrae Regni coronae.*” — II. rész. 18. cím. „*Ius autem regium dicitur iurisdiclio sacrae Regni coronae.*” Sőt a Quadripartitum egyes helyeken még jobban kidomborítja a szent korona tanát, mint a Hármaskönyv. A Hkv. I. rész, 13. cím 4. §-a szerint a királynak joga van az örökös nélkül maradt birtokot „pro se reservandi”. A Quadripartitum II. rész, 1. cím ezt kiegészíti azzal, hogy „pro se et videlicet *sacra regni corona reservandi.*”

rének sokszerűségével és particularizmusával. Nem is kell keresnünk az egykorú okleveles anyagban bizonyítékokat a szent korona tana mellett, mert tulajdonképpen minden donationalis levél erről beszél.¹ De minden kételyt eloszlat a szent korona tanára nézve a Quadripartitum.

A Quadripartitum *magánjogi és perjogi* szempontból tovább fejleszti a jogot. *Komoly és elismerésre méltó kísérlet a Hármaskönyv utáni magánjogi és perjogi jogfejlődésünk feldolgozására. Hatását érezte is jogunk a XVI. és XVII. században.*

Érdekes azonban, hogy a Quadripartitummal két oldalról is óhajtották jogfejlődésünket befolyásolni, t. i. kétféle szöveggel. Egyik, melyről előbb szóltam, az eredeti, a másik pedig, mint fentebb kimutattam, — interpolált. Az első interpolatiók már I. Ferdinánd korában keletkezettek. Valószínűvé teszi ezt az a körülmény, hogy Miksát, mint a király fiát említi a honfiusításnál teendő eskü szövege, az interpolált szövegekben.²

Legszembetűnőbb az az interpolatio, mely *trónöröklési jogokat* hamisította meg. Ugyanis az eredeti szöveg az I. rész 1. címében a szabadkirályválasztás elvét hangsúlyozza.³ E szerint, akit a rendek önként királlyá választottak, uralmának és trónjának megerősítésére meg kell, hogy koronáztassa magát az ország rendjei által. Az I. rész 18. címében pedig az eredeti szöveg szintén a *ius eligendi-t* hangsúlyozza, kissé részletesen kifejtve, hogy a

¹ Kutattuk a külföldi okleveles anyagban a donationalis oklevelek alakjának forrását. Azonban sem a Fontes rerum Austriacarum-ban, sem a Monumenta Boica-ban nem találtunk egyetlen olyan oklevelet sem, mely a donationalis levelek terminológiáját, szokott záradékait mutatta volna. Ellenkezőleg, mindezen oklevelek eltérnek a magyar levelektől, és terminológiájukban, záradékaikban mindentűnt a beneficiális rendszer jellegzetes kifejezéseit alkalmazzák, a magyar donacionalis rendszerrel szemben.

² Quadripartitum I. rész. 25. cím Juramentum (nyomt. szöveg. 28. l.). „Juro per Deum verum . . . quod ego praefatae caesareae et regiae Maiestati, nec non serenissimo principi et domino, domino Maximiliano filio eiusdem, ac sacrae eiusdem regni coronae . . . perpetuam fidem et fidelitatem observabo.”

³ Az eredeti latin szöveget lásd a Függelékben.

rendek a király leszármazóit *szokták* megválasztani, ha ilyen nincs, bárki mást, akit akarnak.¹

Ezzel szemben az interpolált szöveg szerint az ország rendjei meg szokták koronázni a király elsőszülött fiát és erre kötelesek is. Ennek nem léteben a leszármazók és a családtagok közül a legközelebbit koronázzák meg, mint az ország legközelebbi örökösét. Ha pedig a királyi család egyenes és összes oldalágain megszakad, azt, akit szabad elhatározásból királlyá akarnak választani.² Az interpolált szöveg az eredeti szöveg egész elgondolását, a *ius eligendi-t* elhagyja és annak helyébe oly *fétételeket* állít, melyek a Pragmatica Sanctión is jóval túlmennek a család összes ágai trónöröklési jogának elismerésével. Nem gondolhatunk másra, minthogy ez interpolatiók készítője I. Ferdinánd királynak a fiági öröklésre vonatkozó kívánságát megfelelő módosításokkal akarta itt a Quadripartitumba becsempészni.

Ugyancsak I. Ferdinándnak a *nádori* biráskodásra vonatkozó kívánságainak akart eleget tenni a nádori cikkek interpolálója is. Ugyanis eltekintve a III. és IV. cikkelyhez hozzáfűzött megjegyzésektől, melyek szerint a kiskorú királynak atyja a nádoron kívül más gyámot is rendelhet és ha alkalmatlannak találja a nádort, a felkelt nemesség vezetésére más vezért alkalmazhat,³ — két egész cikkelyt kihagy. Nevezetesen a VII. cikkelyt, mely szerint, ha a király hanyagságból nem hallgatná ki a követeket, ezt a hibát a nádornak kell helyreigazítani és a VIII. cikkelyt, mely szerint, ha a király igazságtalanul adományoz

¹ Quadripartitum eredeti szövege I. rész, 18. cím. „In regno Hungariae, tametsi existente prole masculina, domini praelati, barones, magnates . . . et ordines regni, semper filium ipsius regis primogenitum, eo vero non existente, quemcunque voluissent in regem sibi et dominum elegerint, . . . non iure successionis hereditariae, sed iure electionis et coronationis spontaneae et liberae, . . . nemoque in Hungaria legitimus rex effici potest, nisi per huiusmodi liberam dominorum regnicolarum electionem et coronationem fuerit constitutus.”

² Az interpolált latin szöveget l. a Függelékben.

³ Erre nézve lásd a Függelékben a III. rész, 8. cím hasábosan összehasonlított pontjait.

birtokot, a panaszosok a nádorhoz forduljanak.¹ E cikkely elhagyása által Ferdinánd király ama kívánságának tettek eleget, hogy senki se ítélkezhesék a király felett. Hogy e cikkelyek kihagyása kevésbé legyen nyilvánvaló, az interpolált szöveg a következőkben oratio rectából oratio obliqua-ba megy át és a további cikkelyek számozása helyett azokat csak »ítem«-el vezeti be.

Az interpolációk illetik a szent korona tanát is, mert az interpolált szöveg »sacra Regni corona« helyett következetesen corona regia-t mond,² amivel tulajdonképpen kiforgatja eredeti értelméből az egész tant. Elhagyja az Aranybullát is.

Nem utolsó interpolatio, mit szintén kiemelünk, hogy az interpolált Quadripartitum I. rész 1. címe: *De religione christiana catholica* szól, s amely a hűtlenség büntetésével (nota infidelitatis) bünteti az eretnekeket. E titulus teljesen hiányzik a Quadripartitum eredeti szövegéből.³

Ezenkívül összeállítottam az összes interpolációkat, melyek vagy kisebb jelentőségűek, vagy csak variánsokként szerepelnek.⁴

A *magánjogi és perjogi* részben az interpolációk száma meglehetősen nagy. Ezek azt mutatják, hogy a jogfejlődést, mint azt a Quadripartitum szerkesztő-bizottsága is tette, az élő jog szerint beledolgozták a szövegbe a XVI.

¹ Partis III. titulus 8. septimo: „Si quando contingeret regem simplicem aut negligentem esse ad audiendum oratores vel etiam ad respondendum illis palatinus ex officio providere et illius defectum supplere debet et tenetur.

Octavo: Si bona aliqua donantur per regiam maiestatem et contradictores apparuerint causabunturque iniuste per suam maiestatem fuisse donata, debent palatino conquiri et ille ad aures regias huiusmodi querelas quamprimum referre tenetur. Si vero rex abesset, nihilominus accepta querela tenetur illi quamprimum significare et similiter rogatum facere quo maiestas sua praefigat terminum et locum ubi et quando ipsa querela revideatur discutiatur et diffiniatur.

² Lásd I. rész, 13. cím, II. rész, 18. cím stb.

³ E titulus teljes szövegét I. a Függelékben.

⁴ A kisebb jelentőségű interpolációkat és a variánsokat a magánjogi és perjogi interpolációk feldolgozásával fogom közreadni.

és XVII. században is. Ezeket az interpolációkat jóhiszeműeknek mondhatjuk, s céljuk inkább az volt, hogy a Quadripartitumot az élő jog szempontjából használható jogkönyvvé tegyék.

A két, századokon át használt *Négyeskönyvszöveg* közül 1798-ban az került publikálásra, amely mind közjogi, mind magánjogi és perjogi részeiben interpolálva van. Önkéntelenül felmerül a kérdés, ki volt az, aki ezzel a hamisított *Négyeskönyv* szöveggel akarta tévutra vezetni egész közjogi és jogtörténeti irodalmunkat? Már Virozsil akkor, midőn ezt a nyomtatott Quadripartitumot, mint értékes közkinceset méltatja, azt írja, hogy *Izdenczy* államtanácsos ösztönzésére adta ki Novoszel Verhovác zágrábi püspök bőkezűségéből.¹ Valóban az előfizetők között az első lapon második helyen szerepel *Josephus Izdenczy de Monostor consiliarius status*.

Az a kép, mit *Izdenczy*ről *Szekfü Gyula* fest,² teljesen igazolja Virozsil állítását. Ez, a magyar nemességet, alkotmányt, *Werböczy*t, protestántizmust gyűlölő udvari ember szélsőséges udvari állásfoglalásával túlszárnyalta az államtanács osztrák tagjait is. Elvi ellensége lévén a magyar nyelvű társaság (Akadémia) létesítésének, szívesen vehette, hogy a *Hármaskönyvet* is elhomályosítsák. Az interpolációkból kifolyólag neki tetsző *Quadripartitum*-mal be akarta csempészni a magyar jogirodalomba a *Quadripartitum* interpolációit.

És éppen az *Izdenczy*-féle interpolált *Quadripartitum* vezetett rá engem az eredeti *Négyeskönyvre*, mely fényes igazolást ad *Werböczy* *Hármaskönyvének*.

¹ Virozsil idézett munkája, 38. lap. I. jegyzet. „... auf den Antrieb des k. k. Staatsraths v. *Izdenczy* und die Munifizenz des Agramer Bischofs v. *Verhowacz* ... an das Licht trat.“

² *Szekfü Gyula*: Iratok a magyar államnyelv kérdésének történetéhez. 1790—1848. Budapest, 1926, 38—44. lapokon adja *Izdenczy* consiliarius kimerítő jellemzését.

FÜGGELÉK.

A közjogi címek interpolációinak összehasonlítása az eredeti szöveggel.

Eredeti szöveg.

(A muzeumi eredeti (512. fol. lat.), a bécsi (8465.) s a vele egyező kéziratok (1765. fol. lat.; 894. quart. lat.) szövege.)

E cím az eredeti szövegben nincs meg.

Interpolált szöveg.

(Hevenesi codex, 1783-as (525. fol. lat.) és a nyomtatott szöveg.)

Partis I. Titulus I.

De religione christiana catholica ab omnibus observanda, et vitandis novis dogmatibus.

Iam primum omnium, ut a Deo Optimo Maximo, a quo cuncta bona procedunt, initium rite sumatur, gens Hungarica ab ipso usque nascentis, pullulantisque in Hungaria Christianae religionis seminario, nempe a primo illius proto-regis, et apostoli Hungarorum, divi Stephani filii Geysae temporibus religionem et fidem christianam, quam Christus Dominus Dei aeterni Patris, coaeternus filius, apostolique eius in terra docuerunt, et quam universalis tenet Ecclesia, ab eodem rege Stephano beato, qui propterea apostoli Hungarorum merito cognomen

meruit. edocta, prouti constantissime semper tenuit, coluit, et observavit, ac cruentissima pro eius defensione bella cum potentissima totius Mahometanicae vanitatis, et perfidiae secta per annos 180 gerere non dubitavit, ita et in posterum colere tenere et observare semper debet, nullis admissis novarum superstitionum, quae contra instituta ipsius sacrosanctae fidei, Christi-que domini et apostolorum eius, ac sanctorum patrum et generalium conciliorum doctrinas, et sanctiones per adversarios veritatis quandoque emergere solent, falsis dogmatibus; sicut enim constans et firma sanctae, et incontaminatae christianae religionis, mandatorumque divinorum observatio, tam praesentis vitae commoda, indubitata, pacemque et quietem temporum, ac hostium pro nihilo humiliationem, et proditionem, quam etiam regni coelestis beatam, et perpetuam mansionem; ita e converso verae ipsius religionis, mandatorumque divinorum contentus, ac novarum sectarum, quae carni blandiuntur, temera superinductio, iram procul dubio divinam, afflictionem optimatum, et plebis pestem, gladium, et famem, adeo ipsam regnorum mutationem, et translationem, ac demum perpetuos in aeterno igne cruciatus miseris mortalibus, sacro attestante eloquio, adferre consuevit; cuncti igitur imperii Hungarici pontifices,

barones, magnates, nobiles, ac populi universi fidem ipsam christianam orthodoxam quam a Christo Domino promanatam, apostolisque eius, ac sanctis doctoribus, et conciliis universalibus praedicatam, et promulgatam sancta universalis per orbem tenet ecclesia observare, tenere, docere atque colere debent, scientes, illos, qui sectae cuiusdam damnatae adhaerere, illamque defendere, docere, et tenere non reformidaverint ultra poenas ignis aeterni, in hac quoque temporalis vita infidelitatis perpetua nota, ac poenis exinde debitis, iuxta regni decreta, tanquam publicos videlicet haereticos puniri, et castigari merito debere.

Partis I. Titulus I.

De coronatione regis Hungariae et iuramento eiusdem tunc praestando.

Iam primum omnium ad regalis celsitudinis Maiestatisque et praecipue splendorem hoc potissimum attinet, et hoc speciali decore omnes reges Hungariae thronum suum illustrare, et firmare consueverunt, quod postquam domini praelati, barones, magnates et alii universi regni nobiles, status et ordines aliquem sibi in regem et dominum sponte elegerint, tunc electus ipse ad stabilendum, corroborandumque thronum et imperium suum per eosdem dominos praelatos,

Partis I. Titulus II.

De regis Hungariae privilegiis et primo de coronatione.

Exinde vero, quod ad regni, et principis nostri quem secundo post Deum loco colere, et honorare debemus, eiusque throni celsitudinem attinet, hoc ad ipsius Maiestatis, et praecipue splendorem potissimum spectare dignoscitur, et hoc speciali decore omnes reges Hungariae thronum suum illustrare, et firmare consueverunt, quod existente prole regia domini praelati, barones, magnates et alii nobiles, statusque et ordines regni filium ipsum primogenitum praedefuncti regis et eo non existente

barones et alios regnicolas, sacra etiam ipsius regni Hungariae corona ab ipso beatissimi regis Stephani primi videlicet regis Hungariae temporibus inter speciales regni thesauros asservata, quae angelica sacrosancta corona vulgari hungarorum appellatione nominatur, insigniri debet et coronari.

proximiorum de agnatione, et sanguine regio, tanquam proximum regni haereditem, ut par est in regem suum coronare: prole autem regia non existente, et omni agnatione, sanguineque regio etiam in collateralis linea deficiente, alium, quemcunque volunt in regem et principem suum eligere, sacraque regni Hungariae corona ab ipsis beatissimi regis Stephani videlicet primi Hungariae regis temporibus inter speciales regni thesauros asservata, quae angelica sacrosancta corona vulgari Hungarorum appellatione nominatur, adhibitis solitis ceremoniis insignire solent et tenentur.

Nam ante coronationem huiusmodi etiamsi rex ipse electus administrationem regni exerceat, literae tamen et privilegia eiusdem super donationalibus bonorum et iurium possessionariorum vel quibuscunque gratiis et aliis rebus perennalibus emanata, nisi post coronationem novis litteris ipsius confirmantur et roborentur vim et robur firmitatis habere non censentur, coronatio autem ipsa regis in civitate regia Alba-Regali per manus alicuius ex dominis praelatis Hungariae signanter vero archiepiscopi Strigonien-sis si quidem adsit alioquin domini episcopi vesprimensis ad quem proprie pertinet reginalem coronare Maiestatem, vel cuiuspiam alterius praelati Hungariae qui eo tempore iuxta seriem dignitatum eorundem dominorum praelatorum

Nam ante coronationem huiusmodi etiamsi rex ipse, tanquam praedefuncti regis legitimus haeres, vel regio semine deficiente a statibus et ordinibus regni legitime electus, administrationem regni legitime exerceat, litterae tamen et privilegia eiusdem super donationibus ipsorum bonorum, et iurium possessionariorum, vel quibuscunque gratiis et aliis rebus perennalibus scriptae et emanatae, nisi post coronationem, novis ipsis litteris confirmantur, et roborentur, vim et robur firmitatis habere non censentur; coronatio autem ipsa regis in civitate regia Alba Regali, et quamdiu ipsa de manibus infidelium benignitate Dei liberata non fuerit, in alia regia civitate, locove ad id pro temporum qualitate idoneo, per manus archiepiscopi Strigo-

prior fuerit et consecrationem confirmationemque a Sancta Sede Apostolica receperit. Sollemni ritu et pompa fieri semper et ab antiquo stante regno incolumi consuevit, ubi rex ipse prius quam sacram regni coronam accipiat, ad observandas leges, iura, privilegia et libertates regni corporale in forma subscripta debet praestare iuramentum in haec verba:

Nos N. Dei gratia rex Hungariae Bohemiae etc. iuramus per Deum vivum, per eius sanctissimam matrem virginem Mariam per omnes sanctos, quod nos ecclesias Dei, dominos praelatos, barones, nobiles, civitates liberas et omnes regnicolas in suis immunitatibus, et libertatibus iuribus, privilegiis, ac in antiquis bonis et approbatis consuetudinibus conservabimus, omnibusque iustitiam faciemus, serenissimi condam Andreae regis decreta observabimus, fines nostri regni Hungariae et quae ad illud quocunque iure aut titulo pertinent non alienabimus, nec minuemus, sed quoad poterimus augebimus et extendemus, omniaque alia faciemus, quaecunque pro bono publico

niensis, qui Primas Hungariae, summusque regni cancellarius intitulabatur, et extiterat, si ipse consecrationem a Sancta Sede Apostolica receperit, alioquin per aliquem ex dominis praelatis Hungariae, qui in eo tempore iuxta seriem dignitatum eorundem minorum praelatorum prior, et consecratus fuerit, sollemni ritu, et solitis ceremoniis fieri semper consuevit. Ubi rex ipse priusquam sacram coronam accipiat ad observandas leges, iura, privilegia, et libertates Regni corporale solitum iuramentum debet praestare sub forma sequenti:

Forma iuramenti regum Hungariae tempore coronationis praestandi.

Nos N. Dei gratia rex Hungariae, Boemiae etc. iuramus per Deum vivum, per eius sanctissimam genitricem virginem Mariam, et omnes sanctos: Quod nos ecclesias Dei, dominos praelatos, barones, nobiles, civitates liberas, et omnes regnicolas in suis immunitatibus et libertatibus, iuribus, privilegiis, ac in antiquis bonis et approbatis consuetudinibus conservabimus, omnibusque iustitiam faciemus. Serenissimi quondam Andreae regis decreta observabimus. Fines regni nostri Hungariae, et quae ad illud quocunque iure, aut titulo pertinent non alienabimus, nec minuemus, sed quoad poterimus, augebimus, et extendemus, omniaque alia faciemus, quaecunque pro bono publico,

honore et incremento omnium statuum ac totius regni nostri Hungariae iuste facere poterimus. Sic nos Deus adiuvet et omnes sancti.

honore, et incremento omnium statutuum, ac totius regni nostri Hungariae iuste facere poterimus. Sic nos Deus adiuvet, et omnes sancti.

Partis I. Titulus II.

Tenor decreti regis Andreae de quo in forma iuramenti praescripti sit mentio.

E címet az interpolált szövegek egészen kihagyják.

Quoniam autem in forma iuramenti praescripti fit mentio decreti serenissimi olim regis Andreae cognomento Hierosolymitani, ut omnibus palam fiat, quod in eo decreto contineatur cum illud admodum breve sit et sanctae vetustatis recordatione commendatum placuit illud totum his inserere, prout et priores reges suis decretis inseruerunt, in hunc, qui sequitur modum.

In nomine sanctae Trinitatis, et individuae unitatis Andreas Dei gratia Hungariae, Dalmatiae Croatiae, Ramae, Serviae, Gallitiae, Lodomeriaeque rex in perpetuum. Quoniam libertas tam nobilium, regni nostri, quam etiam aliorum instituta, a sancto Stephano rege per aliquorum regum potentiam, ulciscantium aliquando iram propriam, aliquando etiam attendentium consilia falsa iniquorum hominum, vel sectantium propria lucra fuerunt in quam pluribus partibus diminuta. Multoties ipsi nobiles nostri Serenitatem nostram, et praedecessorum nostrorum regum suorum aures praecibus

et instantiis multis pulsaverunt, super reformatione regni nostri. Nos igitur eorum petitioni satisfacere cupientes in omnibus uti tenemur, praesertim quia inter nos et eos occasione hac iam saepius ad amaritudines non modicas est processum: quod ut regia honorificentia plenius observetur, convenit evitare (hoc enim per nullos alios melius fit quam per eos) concedimus tam eis, quam aliis hominibus regni nostri libertatem a sancto rege concessam, ac alia ad statum regni reformandum pertinentia salubriter ordinamus in hunc modum:

Ut annuatim in festo sancti regis nisi arduo negotio ingruente, vel infirmitate fuerimus prohibiti, Albae teneamur sollemnizare, etsi nos interesse non poterimus, Palatinus procul dubio ibi erit pro nobis, et vice nostra causas audiet; et omnes servientes qui voluerint, libere illic conveniant.

Volumus etiam, quod nec nos, nec posteri nostri aliquo tempore servientes capiant vel destruant favore alicuius potentis, nisi primo citati fuerint, et ordine iudiciario convicti.

Item nullam collectam, nec libras denariorum colligi faciemus supra praedia servientium; nec in domos, nec in villas descendemus, nisi vocati; super populos etiam Ecclesiarum ipsarum, nullam penitus collectam faciemus.

Si quis serviens sine filio decesserit, quartam partem

possessionis filia obtineat, de residuo sicut ipse voluerit disponat, et si morte praeventus disponere non poterit, propinqui sui, qui cum magis contingunt, obtineant, et si nullam penitus generationem habuerit, rex obtinebit.

Comites parochiani praedia servientium non discutiant, nisi causas monetarum et decimarum: comites curiae parochiani nullum penitus discutiant nisi populos sui castri, fures et latrones bilochi regales discutiant, ad pedes tamen ipsius comitis.

Item populi coniurati in unum, fures, nominare non possint sicut consueverant.

Si autem rex extra regnum exercitum ducere voluerit, servientes cum ipso ire non teneantur, nisi pro pecunia ipsius: et post reversionem iudicium exercitus super eos non recipiat. Si vero ex adversa parte exercitus venerit super regnum, omnes universaliter ire teneantur. Item si extra regnum exercitum ducere voluerimus et cum exercitu iverimus, omnes qui comitatus habent, pro pecunia nostra nobiscum ire teneantur.

Palatinus omnes homines regni nostri indifferenter discutiat, sed causas nobilium quae ad perditionem capitis vel ad destruxionem possessionum pertinent, sine conscientia regis terminare non possit. Iudices vero vicarios non habeant, nisi unum in curia sua.

Curialis comes noster, donec

in curia manserit, omnes possit iudicare, et causam in curia inchoatam ubique terminare, sed manens in praedio suo, pristaldum dare non possit, nec partes facere citari.

Si quis jobagio habens honorem in exercitu fuerit mortuus, eius filius vel frater congruo honore sit donandus. Et si serviens eodem modo fuerit mortuus, eius filius sicut regi videbitur donetur.

Si hospites, videlicet boni homines ad regnum venerint, sine consilio regni ad dignitates non promoveantur.

Uxores decedentium vel condemnatorum, ad mortem per sententiam, vel in duello succumbentium, vel ex quacunque alia causa non fraudentur dote sua.

Jobagyones ita sequantur curiam, vel quocunque profiscuntur, ut pauperes per eos non opprimantur nec spoli-entur.

Item si quis comes honorifice se iuxta comitatus sui qualitatem non habuerit vel destruxerit populum castris sui, convictus super hoc coram omni regno dignitate sua turpiter spoliatur, cum restitutione ablatorum.

Agasones, caniferi et falconarii non praesumant descendere in villis servientium, integros comitatus vel dignitates quascunque in praedia seu possessiones non conferemus perpetuo.

Possessionibus etiam quas quis iusto servitio obtinuerit, aliquo tempore non privetur.

Item servientes accepta licentia a nobis possint libere ire ad filium nostrum ut a maiore ad minorem nec ideo possessiones eorum destruantur. Aliquem iusto iudicio filii nostri condemnatum vel causam inchoatam coram ipso priusquam terminetur coram eodem non recipiemus nec e converso filius noster.

Jobaggyones castrorum teneantur secundum libertatem a sancto rege Stephano institutam: similiter et hospites cuiuscunque nationis secundum libertatem ab initio eis concessam teneantur.

Decimae argento non redimantur sed sicut terra protulerit vinum vel segetes persolvantur. Et si episcopi contradixerint, non iuvabimus ipsos.

Episcopi super praedia servientium equis nostris decimas non dent nec ad praedia regalia populi eorundem decimas suas apportare teneantur.

Item porci nostri in silvis vel pratis servientium non pascantur contra voluntatem eorum.

Item nova nostra moneta per annum observetur a Pascha usque ad Pascha. Et denarii tales sint, quales fuerunt tempore regis Belae.

Comites camerarii monetarum, salinarii et tributarii nobiles regni nostri sint. Ismaelitae et iudei fieri non possint.

Item sales in medio regni non teneantur, nisi tantum in

Szabolts et Regech et confiniis.

Possessiones extra regnum non conferantur; si sunt aliquae collatae vel venditae, populo regni ad redimendum reddantur.

Marturinae juxta consuetudinem a Colomano rege institutam solvantur.

Si quis ordine iudiciario fuerit condemnatus nullus potentum possit eum defendere.

Comites jure sui comitatus tantum fruantur, caetera ad regem pertinentia, scilicet cibiones, tributa, boves et duas partes castrorum rex obtineat.

Item praeter hos quatuor jobagyones scilicet palatinum, banum, comites curiales regis et reginae, duas dignitates nullus teneat.

Et ut haec nostra tam concessio, quam ordinatio sit nostris, nostrorumque successorum temporibus in perpetuum valitura, eam conscribi fecimus in septem paria literarum, et aureo sigillo nostro roborari: ita, quod unum par mittatur domino papae, et ipse in registro suo scribi faciat; secundum penes hospitale, tertium penes templum, quartum apud regem, quintum in capitulo Strigoniensi, sextum in Colocensi, septimum apud palatinum, qui pro tempore fuerit reservetur. Ita, quod ipsam scripturam prae oculis semper habens, nec ipse deviet in aliquo praedictorum, nec regem, vel nobiles, seu alios

consentiat deviare, ut et ipsi gaudeant sua libertate ac propter hoc nobiles et successores semper existant fideles et coronae regiae obsequia debita non negentur. Statuimus etiam, quodsi nos, vel aliquis successorum nostrorum aliquo unquam tempore huic dispositioni nostrae contraire voluerit liberam habeant harum auctoritate, sine nota alicuius infidelitatis, tam episcopi, quam alii jobagyones ac nobiles regni, universi et singuli, praesentes et futuri, posterique resistendi et contradicendi nobis et nostris successoribus in perpetuum facultatem. Datum per manus Cleti aulae nostrae cancellarii, Agriensis ecclesiae praepositi. Anno verbi incarnati: millesimo ducentesimo vigesimo secundo. Venerabili Johanne Strigoniensi, reverendo Ugrino Colocensi archiepiscopis existentibus, Desiderio Csanadiensi, Ruperto Vesprimiensi, Thoma Agriensi, Stephano Zagrabiensi, Alexandro Varadiensi, Bartholomeo Quinqueecclesiensi, Cosma Jaurinensi, Briccio Vacienti, Vincentio Nitriensi, episcopis existentibus, regni nostri anno decimo septimo.

Compilatores: cuius quidem decreti unus articulus ille videlicet de nobilibus hominibus, qui tunc servientes appellabantur, editus, ut si sine filiis decesserint, possint prout voluerint de bonis et possessionibus suis disponere, sicut per serenissimum regem Ludovicum immediatum eiusdem

regis Andreae successorem, non fuit confirmatus, ita nec unquam fuit in usu. Caeteri vero, quoad omnes regnicolarum libertates et immunitates ab eo toto tempore non solum observati verum etiam postea per divos Hungariae reges communi decreto et deliberatione regnicolarum aucti lucidius declarati et confirmati existunt.

Partis I. Titulus XVIII.

Ius eligendi et potestas coronandi regem Hungariae est penes dominos et nobilitatem Hungariae et de custodia coronae.

Inter reliqua nobilitatis Hungariae privilegia de quibus iam hic suo ordine dicitur hoc non postremum existit, quod in regno Hungariae tametsi existente prole regia masculina domini praelati, barones, magnates et alii nobiles statusque et ordines regni semper filium ipsius regis primogenitum, eo vero non existente, quemcunque voluissent, in regem sibi et dominum elegerint, de vetusta tamen et ab ipsis constituti regni primordiis semper conservata consuetudine et libertate regnum ipsum Hungariae non iure successionis haereditariae, sed iure electionis et coronationis spontaneae et liberae, per ipsos praelatos, barones, magnates et alios nobiles regnicolas fienda administrare solet, et gubernare,

Partis I. Titulus XVIII.

De iure et potestate eligendi, et coronandi regem Hungariae, et de asservatione coronae.

Inter reliqua nobilitatis Hungaricae privilegia, de quibus hic iam suo ordine dicitur, hoc non postremum existit, quod in regno Hungariae existente prole regia, domini praelati, barones, magnates, et alii nobiles, statusque et ordines regni semper filium ipsum primogenitum regis, et eo sine haeredibus etiam defuncto, proximiorum de agnatione, et sanguine regio tanquam legitimum, et indubitatum regni haerodem, in regem et principem suum coronare, prole autem regia non existente, sanguineque etiam regio in agnatione collateralis deficiente, alium, quemcunque voluerint in regem et principem eligere, insignisque regni decorare solent atque debent. Unde de vetusta, et ab ipsis constituti regni primordiis semper obser-

nemoque in Hungaria legitimus rex effici potest, nisi per huiusmodi liberam dominorum regnicolarum electionem et coronationem fuerit constitutus;

vata libertate, et consuetudine nemo unquam pro legitimo Hungariae rege habitus est nisi qui defuncto rege iure haereditario successit, aut semine regio tam in descendenti, quam in collateralis linea deficiente, dominorum praelatorum, baronum, magnatum, et aliorum nobilium, statuumque, et ordinum regni, communibus votis, et suffragiis electus fuit, et tam is, qui iure haereditario successit, quam ille, qui deficiente semine regio, ut praemittitur, electus est, solitis ceremoniis sacra regni corona in publica et generali regni diaeta coronatus extiterit; unde etiam ad conservationem, et custodiam sacrae regni ipsius Hungariae coronae, qua beatissimus rex Stephanus primus in Hungaria christiana religionis princeps coronatus extitit, semper dum necessarium opportunumque fuerit, ex dominis magnatibus Hungaris secularibus tamen, nec ecclesiasticis duo fideles et non plures per regiam maiestatem ac universos dominos praelatos ac barones caeterosque regnicolas, iuxta veteres constitutiones regni eligi coronamque ipsam cum sceptro et pomo aureo et aliis regalibus insigniis in arce potissimum Vissegradiensis stante regno incolumi sub fideli custodia asservare consueverunt.

unde etiam ad conservationem et custodiam sacrae regni ipsius Hungaricae coronae, qua beatissimus rex Stephanus primus in Hungaria christiana religionis princeps coronatus extitit, semper dum necessarium opportunumque fuerit, ex dominis magnatibus saecularibus tamen, non autem ecclesiasticis, duo fideles, et non plures, per regiam Maiestatem, ac universos dominos praelatos, barones, caeterosque regnicolas iuxta vetustas regni constitutiones eligi, coronamque ipsam cum sceptro, et pomo aureo, aliisque regalibus insigniis in arce potissimum Vissegradiensis stante regno incolumi, sub fideli custodia asservare consueverunt.

Partis III. Titulus VIII.¹De officio palatini regni
Hungariae.

Sed quia inter iudices regni ordinarios primum post regem sibi locum regni ipsius Hungariae palatinus vendicat, qui ut iam paucis attigimus per Maiestatem regiam non nisi unanimes voto consilio et assensu dominorum baronum praelatorum et aliorum magnatum, nec non nobilium et omnium statuum regni Hungariae partiumque sibi subiectarum in comitiis generalibus ad id specialiter promulgatis eligi debet: ideo ultra auctoritatem quam habet faciendi iudicium inter reges et regnicolas, de aliis quoque eius officiis articulos tempore invictissimi olim principis domini, domini Mathiae regis, quo Emericus de Zapolya in palatinum regni eiusdem fuit electus in congregatione generali editos, observare consuetos, hic inserendos duximus in haec verba:

inprimis ex vetusta maiorum ordinatione sancitum et constitutum est, quodsi quando regium semen deficere contigerit et de electione novi regis tractaretur, in ipsa electione palatinus ex officii dignitate primam vocem semper habeat.

Secundo, si quispiam regum

Partis III. Titulus VIII.

De officio palatini regni
Hungariae.

Sed quia inter iudices regni ordinarios primum post regem sibi locum regni ipsius Hungariae palatinus vendicat, qui ut iam paucis attigimus, per Maiestatem regiam non nisi unanimes voto, et consilio, et assensu dominorum baronum, praelatorum, et aliorum magnatum, nec non nobilium, et omnium statuum regni Hungariae, partiumque sibi subiectarum, in comitiis generalibus ad id specialiter promulgatis, eligi debet; ideo ultra auctoritatem, quam habet, faciendi iudicium inter regem et regnicolas, de aliis quoque eius officiis, nonnulla ex articulis tempore invictissimi olim principis domini Mathiae regis, quo Emericus de Zapolya in palatinum regni eiusdem fuit electus, in congregatione generali editis, hic inserenda duximus;

inprimis itaque vetusta maiorum ordinatione sancitum, et constitutum est, quodsi quando regium semen deficere in regno Hungariae contigerit, et de electione novi regis tractetur, in ipsa electione palatinus ex officii sui dignitate legitime primam vocem semper habere debet;

Secundo: si quispiam re-

¹ E címben az 1783-ból való, egyébként interpolált kézirat is az eredeti szöveget követi.

haeredem tenera aetate constitutum reliquerit, palatinus ex officio tenetur et debet illum, tanquam tutor in regnis et dominiis paternis conservare et fideliter defendere, cui quidem palatino interim, quoad haeres ipse in adultam pervenerit aetatem, universi illius subditi et regnicolae perinde ac vero domino et regi semper obedire, et in omnibus rebus obtemperare tenentur.

Tertio: si regium semen deficere contigerit infra id tempus quoad novus rex eligeretur, aut etiamsi ut praefertur haeres in tenera aetate relinquatur, palatinus eius tutor habet semper ex officio pro rebus et necessitate regni et etiam illius haeredis facere et indicare diaetas quascunque opportunas duxerit; cui ut praefertur regnicolae semper parere et morem gerere debent et tenentur.

Quarto: si quando urgeret regni necessitas et opus esset, ut pro eius necessitate et necessaria defensione regnicolae insurgerent, palatinus ex suscepto officio debet esse generalis et supremus capitaneus regni, et regnicolarum, et illos gubernare, iuxta voluntatem tamen et arbitrium regiae Maiestatis.

gum haeredem in tenera aetate constitutum reliquerit, palatinus ex officio tenetur, et debet illum tanquam tutor in regnis, et dominiis conservare paternis, et fideliter defendere, cui quidem palatino interim, quo haeres ipse in adultam aetatem pervenerit, universi illius subditi, et regnicolae, perinde ac vero domino, ac regni semper obedire, et in omnibus rebus obtemperare tenentur;

Tertio: si regium semen deficere, ut praenotatum est, contigerit, infra id tempus, quoad novus rex eligeretur aut etiamsi ut praefertur, haeres in tenera aetate sine tutore, quem pater ei non dedisset, relinquatur, palatinus eius tutor potest semper ex officio pro rebus et necessitate regni, et etiam illius haeredis facere, et indicare diaetas, quodcumque opportunum esse duxerit, cui ut praefertur, regnicolae semper parere, et morem gerere debent et tenentur.

Quarto: si quando urgeret regni necessitas, et opus esset, ut pro eius necessaria defensione regnicolae insurgerent, tunc palatinus ex suscepto officio generalis, et supremus capitaneus regni, et regnicolarum esse, et illos gubernare iuxta tamen voluntatem et arbitrium regiae celsitudinis debet, nisi forte palatinus ipse propter defectum aliquem aetatis, aut valetudinis, ad tale officium capitaneatus gerendum inhabilis inveniretur;

Quinto, quodsi quae differentiae sive seditiones aut aliae controversiae inter regnicolas forte contingerent, palatinus auctoritate officii providere illasque sedare et complanare atque nocentes iuxta demerita punire, nec non commissa emendare, et rectificare debet: dignitate tamen et auctoritate regia salva semper remanente.

Sexto: quodsi quando differentiam sive discordiam inter regem et regnum oriri forte contingeret, palatinus ex officio debet esse mediator, et se interponere atque illos adhibita omni diligentia, cura, studio et sollicitudine fideliter componere.

Septimo: si quando contingeret regem simplicem aut negligentem esse ad audiendum oratores, vel etiam ad respondendum illis, palatinus ex officio providere, et illius defectum supplere debet et tenetur.

Octavo: si bona aliqua donantur per regiam Maiestatem et contradictores appa-ruerint, causabunturque iniuste per suam Maiestatem fuisse donata, debent palatino con-queri, et ille ad aures regias huiusmodi querelas quam-primum referre tenetur. Si vero rex abesset, nihilominus accepta querela tenetur illi quamprimum significare et

tunc enim Maiestas regia de alio qui idoneus videbitur, providere debebit;

Quinto: quodsi quando differentiae quaequam, seu sedi-tiones aut aliae controversiae inter regnicolas forte emer-gerent, tunc Celsitudo impri-mis regia, exinde vero iussu Maiestatis ipsius palatinus auctoritate officii providere, illasque sedare et complanare, atque nocentes iuxta demerita punire, necnon commissa emendare et rectificare debet, omnia tamen haec auctoritate regia fieri debent.

Sexto: si differentiam seu discordiam aliquam inter regem, et regnum oriri forte contingeret, palatinus ex offi-cio debet esse mediator, et se interponere, atque illos omni adhibita diligentia, cura, studio, et sollicitudine fideliter com-ponere.

similiter rogatum facere, quo Maiestas sua praefigat terminum et locum ubi et quando ipsa querela revideatur, discu-tiatur, et definiatur.

Nono: palatinus ex officio habet quemlibet regnicolarum sive praetextu iurium posses-sionariorum sive actuum po-tentiariorum ad instantiam querulantium in ius vocare: et hac in re adeo amplam po-terestatem, iurisdictionem et auctoritatem habet, ut dempta regia dignitate nullus omnino iustitiariorum ampliorem, sed neque parem habeat. Alii quippe iudices regni, in causis duntaxat actuum potentiario-rum, et non iurium posses-sionariorum, ex antiqua limi-tatione et relatione citationes seu evocationes decernere et sententias ferre habent. Caeterum si qui iure coram pala-tino in birsagiis aut aliis iudiciorum oneribus convin-cantur, illis eiuscemodi onera regia celsitudo non tam ordi-naria, quam absoluta potentia et auctoritate relaxare quidem potest non tamen debet: quia palatinus de birsagiis ipsis pro suo arbitrio semper dis-ponere potest. Aliis autem, qui coram caeteris iudicibus convincuntur, regia sublimitas libere et directe de ordinaria sua potentia, onera ipsa rela-xare semper potest.

Item palatinus, tanquam primus in regno ordinarius iudex, ex officio suo potest quemlibet regnicolarum, sive praetextu iurium possessio-nariorum, sive actuum poten-tiariorum, ad instantiam queru-lantium in ius evocari facere, et servato iuris processu, suis legitimis modis, et terminis, iuxta iuridicum processum id, quod iudicaverit, etiam debita executioni mandare, qua in re palatinus ipse, hac ab antiquo utitur praerogativa, quod si qui iure coram palatino in birsagiis aut aliis iudiciorum oneribus convincantur, eius-cemodi onera, non ad regiam celsitudinem, sed ad ipsum palatinum, eiusque liberam dispositionem, antiqua con-suetudine regni requirente, pertinent, de quibus ipse pala-tinus pro suo arbitrio semper disponere potest, praeter casus notae infidelitatis, ubi onera ipsa indifferenter ad regiam duntaxat Maiestatem devolvuntur, et spectant; quum o-nera quaevis iudicialia, seu birsagia, in quibus aliqui litigantes coram caeteris iudi-cibus ordinariis convincuntur, non ad ipsos iudices, sed pure ad regiam celsitudinem pertinent, de quibus regia Maiestas libere et directe semper disponere consuevit, eadem vel relaxando, vel exigendo, pro suo lubitu.

Decimo, quod regiam Maiestatem sive in exercitu, sive aliter extra regnum agere si contingat: palatinus ex officio debet in regno semper esse locumtenens, et cum aliquibus penes ipsum deputandis quorum tamen ipse caput et superior esse debet, omnia facere et exercere, quae rex ipse posset et deberet, potest, demtis tamen gratiis, et donationibus iurium ad coronam devolutorum praeterea aliis illis quae directe ad regiam dignitatem ex antiqua ordinatione pertinerunt semper.

Undecimo, habet palatinus ex officio iudicare totam Cumaniam estque semper comes et iudex Cumanorum. A quibus pro huiusmodi officio et labore debet habere, quoad annum tria milia aureorum, prout hoc ex litteris Ludovici et aliorum regum praedecessorum manifeste colligitur.

Duodecimo: tota Dalmacia subiacere debet iudicio palatini, et pro proventibus habet in illa certas insulas.

Hi quidem sunt articuli de officio, statu et conditione palatini regni ipsius Hungariae, olim confecti, qui etiam nunc et in posterum in suo semper vigore observari debent; hoc tamen declarato, quod deficiente rege Hun-

Item si regiam Maiestatem sive cum exercitu, sive aliter, extra regnum agere contingat, palatinus ex officio debet in regno semper esse locumtenens cum aliquibus penes ipsum deputandis consiliariis, quorum tamen ipse caput et superior esse debet, omniaque facere et exercere, quae rex ipse posset, et deberet, potest demtis tamen gratiis, et donationibus iurium, ad coronam devolutorum, et aliis, quae directe ad regiam dignitatem ex antiqua regum ordinatione pertinerunt, de quibus palatinus ipse, sicut et quivis regiae Maiestatis locumtenens, non aliter, nisi iuxta eam potestatem, quae sibi a regia Maiestate expresse data fuerit, disponere, aut se intromittere potest;

praeterea palatinus ex officio suo habet iudicare totam Cumaniam, et est semper iudex, et comes cumanorum, a quibus pro huiusmodi officio, et labore debet habere quoad annum tria milia aureorum, prout haec ex Ludovici, et aliorum regum, eius praedecessorum constitutionibus manifeste colliguntur;

item tota Dalmatia, quae et ipsa est iuris hungarici, subiacere debet iudicio palatini, et pro suis proventibus habere olim consueverat in illa certas insulas,

hoc etiam declarato, quod prole regia in aetate tenera constituta, Maiestati quidem regiae semper salvum est, vel in testamento, vel etiam inter

gariae sine prole, vel autem prole in tenera aetate existente, si domini regnicolae palatinum non, sed alium quempiam ex magnatibus regni Hungariae in gubernatorem regni generalem, seu tutorem regiae prolis eligerent, tunc id regnicolae ipsi pro beneplacito eorundem facere possunt. Praeterea licet palatinus in casibus praenotatis sit ordinarius locumtenens regiae Maiestatis, tamen iurisdictione limitata ea videlicet, quae sibi per regem aut eo decedente per regnicolas data fuerint, uti semper debet, hoc etiam addito, quod iudiciorum discussio et examinatio finalisque deliberatio et conclusio ac executio earum super bonis et iuribus possessionariis per defectum seminis cuiuspiam a Maiestate regia impetratis motarum, non iam ad ipsum palatinum, prout olim consuetum fuerat et prout in articulo octavo praesertim continetur, sed ad tribunal iudicis Curiae regiae pertinere dignoscitur, et quod etiam reliqui iudices regni ordinarii praeter ipsum palatinum non saltem super actibus potentiariis, quemadmodum in articulo nono praesertim est descriptum, sed etiam iuribus possessionariis, et aliis quibusvis obligationibus et negotiis plenariam suam ordinariam habent iudicandi et exequendi facultatem.

vivos proli suae regiae, quem vellet tutorem dare, et relinquere, dummodo Hungarus, et non alienae nationis existat, si tamen rex ipse praemortuus, nullum proli suae tenerae tutorem reliquerit, tunc indifferenter palatinus ipse tutor eiusdem prolis regiae et regni gubernator esse consuevit, dummodo ad officium huiusmodi gubernationis exercendum, per valetudinem, et aliis pensatis circumstantiis idoneus esse comperiat; gubernium enim regni non saltem in fovenda, et educanda prole regia, sed etiam in defendendo ab hostibus regno consistere solet, ad quam defensionem si palatinus minus idoneus fuerit, eo casu licitum est regnicolis quemcumque vellet ex optimatibus regni, ad id munus communibus suffragiis eligere, prout id factum fuisse in Ioanne Hunyady Corvino, annales hungarici testantur; melius enim est sic providere, quam regnum sine defensore periculis exponere, et relinquere.

Megjegyzések.

Muzeumi eredeti kézirat
Hevenes Codex és nyomtatott
szöveg végén.¹

Hoc opus decreti multo labore concinnati non fuit tandem publicatum, quia eo relecto Ferdinandoque a compilatoribus postulante, certis in articulis emendandum, quorum praecipuus fuit, non eligendos, sed libere succedere regis filios oportere; compilatoribus itero replicantibus, sese cum Maiestate sua, ab universis regni statibus, ad hoc comportandum opus fuisse deputatos; eisdem statibus postea producendum, si quid vel addendum, vel demendum fuerit publice visum, fecisse itaque ipsos fideliter quod ex antiquis regni legibus, decretis, atque consuetudine eis licuit. Non esse autem in sua potestate positum, insuetum quid ingerere, sed opere per eosdem status regni universos comitiis sub publicis, prout fuit concluso et examinato. Si quid erratum per ipsos at compilatores, publicorum oportet emendandum. Et sic demum fuit per legem sui feliciter obaudita, eius laboriosi, tanti operis publicatio.²

¹ A nyomtatott szövegben e megjegyzések felett *Observandum* cím áll.

² A nyomtatott szöveg itt közbeszúrja: NB. Hoc decretum quadripartiti propter exclusam filiorum regum successionem non fuit confirmatum.

Az 1783-as kézirat.

Notandum.²

Hoc opus Quadripartitum iurium regni Hungariae postea, quam conformitate articuli 21:1548. et 10:ac 11:1550. per Compillatores in Praefatione denotatos, diligenti studio ex antiquis decretis, consuetudinibus, et legibus congestum, ac regi Ferdinando exhibitum, et perlectum fuisset. Demumque cum germanico consilio communicatum extitisset. Rex idem Ferdinandus a compilatoribus optaverat operis huius ante quam in publicum prodeat, certis in articulis (antiquae libertati contrariis) reformationem, nimirum (igy) quod rex nec iure conveniri, nec a quopiam possit iudicari. Item quod filii regum non per electionem, sed haereditario iure succedant in regnum. Praeterea quod in solo regis arbitrio sit positum capitaneos, officiales copiasve suas inter fideles suos regnicolas tenendi, grassantes, praedantesque, de maleficio coercendi, puniendi, vel aliter de iis statuendi. Ad quam regis postulationem compilatores Franciscus ab Ujlak locumtenens regius, lauriensis

² Az 1783-as kézirat Notanduma lényegében egyezik a muzeumi eredeti kézirat megjegyzéseivel, csak más sorrendben adja elő ugyanazt.

Sicut obiter praenotatum, ubi opus hoc gravi labore diligentissimoque studio cunctis regni antiquis decretis, consuetudinibus et legibus sedulo revolutis, per compilatores congestum, regi Ferdinando exhibitum, et perlectum fuisset, desuper germanico suo cum consilio tractante, optanteque ferre indignabundo regi, tribus praesertim de articulis regni libertati antiquae contrariis, valde importantibus reformandum, priusquam prodeat in publicum, nimirum (igy) quod rex nec iure convenire, nec a quopiam possit iudicari, item, quod filii regum, non per electionem, sed haereditario iure succedant in regnum.¹ Postremo, quod in solo regis arbitrio sit positum, capitaneos officiales copiasve suas in fideles suos regnicolas temere grassantes praedantesque de maleficio coercendi, puniendi vel aliter de eis statuendi; ad quam regis postulationem domini praelati, Franciscus ab Ujlak, locumtenens regius Jauriensis, Paulus de Gregoriancz domini D. D. Zagrabiensis ecclesiarum episcopi, ac egregius Michael de Meere, praesentiae regiae in iudiciis tunc locumtenens consiliarius suae Maiestatis, principales

¹ A nyomtatott szöveg és a Hevenes Codex itt zárójelben közbeszúrja a következő szavakat: „quod tamen effectum est sub Leopoldo primo imperatore, dum filius eius Josephus primus in regem Hungariae coronaretur Posonii anno 1687.”

et Paulus de Gregoriancz Zagrabiensis ecclesiarum episcopi, ac Michael de Mère, praesentiae regiae in iudiciis locumtenens et consiliarius suae Maiestatis, principales nomine etiam aliorum collegarum suorum operis fabricatorum, cum omni modestia et submissione, Viennae per exhibitum scriptum responderunt regi, apertissimis decreti auctoritatibus demonstrantes sese a Maiestate regiae, et universis regni statibus, ad hoc opus compilandum fuisse deputatos, ita ut eisdem statibus postea producatur, et si quid publice visum fuerit addatur, vel dematur. Itaque ipsos fideliter quod ex antiquis regni legibus decretis et consuetudinibus eis licuit, in unum comportasse, non esse autem in potestate sua positum inconsuetum, quid ingerere sed opere per eosdem status regni universos, sub comitiis publicis (prout fuit conclusum) examinato, si quid per ipsos compilatores erratum sit, publice esse emendandum, dum et sic demum publicandum: Ac prout opus iam conclusum reformare, aut illi inconsueti quid et a pristinis legibus alieni (salva sua integritate) interserere sibi nec licuisse, nec licere excusantes, totum negotium reformationis ad deliberationem omnium statuum regni, dum opus ipsum sub generalibus comitiis propositum fuerit cognoscendum reiciebant. Cum nec aliter opus esse ratum alioquin

nomine etiam aliorum suorum collegarum operis fabricatorum, cum omni modestia et submissione Viennae per scriptum exhibitum humiliter responderunt regique apertissimis antiquae consuetudinis, et decretorum autoritatibus propositis, demonstrantes ac comprobantes sibi insuetum quid et a pristinis legibus regni alienum salva sua integritate interserere operi non licuisset, nec licere excusantes, quin reformationis, deliberationisque totum negotium ad statum regni omnino, dum ex publica eorum constitutione, opus ipsum cognoscendum fuerit generalibus comitiis eis propositum. Reicientes cum nec aliter opus esse ratum alioquin possit, nisi Maiestas sua, suis cum regnicolis fidelibus pariter consentientibus desuper concluderit, illudque demum sic confirmaverit, atque publicaverit. Quo prudenti concinatorum responso accepto rege, et diffidente posse regni status in his, suam in sententiam pertrahere, destitutum postea fuit in examen publicum proferri in praesens usque eius perfectione sub silentio manente. In quo si quid adhuc pro regni publica utilitate et iuris antiquitate, aut addendum, minuendumque vel emendandum etiam foret. Peccatum tamen videtur tantus bonorum virorum antiquorum, iuris peritorum patriae legum peritissimorum labor non inanis perpetuo esse suppressus.

possit nisi sua Maiestas cum regnicolis fidelibus pariter consentientibus desuper concluderit. Hoc itaque compilatorum responso accepto rege etiam diffidente posse regni status in suam sententiam pertrahere; Opus istud Quadripartitum tandem ad examen publicum diaetale prolatum, et publicatum non est, suppressumque remansit adeo, ut ad manus paucissimorum pertingere valuerit.

Adicatorum praemissorum conscius praescriptae exhibitae excusationis dominorum praefatorum descriptor.¹

¹ A nyomtatott szöveg ez utolsó sorok helyett a következőket írja. Articulo 15. Ferdinandi D. 14. decernitur conventus particularis regnicolarum ad festum S. Lucae Posonii celebrandus, praecise ad discutiendum opus hoc iuridicum, sed cum rex, et regnicolae in praedictis articulis coalescere non possent suppressum est, latuitque uno fere et dimidio saeculo, donec in Diaeta anni 1729 cum de novo Systemate iuris conficiendo ageretur, e tenebris productum, multorum calamis exciperetur, ac velut privati authoris opus pro aliqua regnicolarum in coelebrandis iudiciis directione servire occiperet. Ita Szegedi in Rubricis suis ad hunc supradictum articulum Conf. Szegedi Trip. Tit. 6. Part. 2. §. 13 et 14.